

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

**До захисту допустити:
Зав. кафедри
«__» _____ 2020р.**

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Педагогічні умови формування емоційної готовності старших
дошкільників до навчання у школі»**

студентки факультету філології та
масових комунікацій
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітнього ступеня «Магістр»
Красозової Марини Віталіївни

Науковий керівник:
Бухало Олена Леонідівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти

Рецензент:
Лесик Анжеліка Сергіївна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки Бердянського
державного педагогічного університету

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ.....	10
1.1. Особливості емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	10
1.2. Емоційна готовність старших дошкільників як умова успішної адаптації до навчання у школі.....	22
1.3. Педагогічні умови формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.....	35
Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ.....	48
2.1. Вивчення рівнів сформованості емоційної готовності до школи дітей старшого дошкільного віку.....	48
2.2. Реалізація педагогічних умов формування емоційної готовності до школи дітей старшого дошкільного віку.....	62
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	77
Висновки до розділу 2.....	84
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. Впровадження реформи в освіті, розробка проекту «Нова українська школа» змушує дошкільну ланку змінювати формат роботи та звертати увагу на нові вимоги, що висуває школа, при підготовці дітей старшого дошкільного віку. Важливим аспектом виступає безперервність навчання, наступність під час переходу до нового ступеню освіти. Сьогодні показує, що готовність до школи вже не фіксується за віковим показником шість років, кожна дитина – це індивідуальність, тому і оцінювати рівень готовності до навчання у школі кожної дитини потрібно окремо. Під час перебування дитини старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти, перед педагогами постає ключове завдання – підготовка до навчання у школі. У цей час із дітьми працює як вихователь, так і психолог закладу для діагностики рівня їхньої готовності до школи і подальшого впливу на покращення складових цієї готовності. Якщо діагностика рівнів показує, що дитина не готова до навчання у школі варто звернути увагу на ті компоненти, які гальмують формування готовності дитини.

Проблема готовності дитини до школи турбувала багатьох педагогів та психологів минулого – Л. Виготського, О. Запорожця, Ж. Піаже, К. Ушинського, Ф. Фребеля. У наш час вона залишається актуальною і висвітлюється у працях Т.Бондаренко, І. Мартиненко, Н. Черепані. Поняття готовності до школи науковці розглядають як певний рівень знань, умінь та навичок дошкільника (Л. Венгер, Д. Ельконін); сформованість психологічних якостей особистості (Л. Божович, О. Запорожець, Л. Іщенко); як результат отриманої дошкільної освіти (І. Любарська, О. Усова).

У працях вітчизняних та зарубіжних учених, що займаються проблемою підготовки дитини до школи (Н. Головань, В. Давидов, А.Керн, Я. Йірасек, С. Штребель) висвітлено думку про значення готовності дитини до школи, яка, з одного боку є показником досягнень особистісного розвитку

в дошкільний період, а з іншого є базовим рівнем для освоєння шкільної програми (Т. Бабаєва, О. Кравцова).

Узагальненим та поширеним залишається наступне визначення поняття: готовність дитини до школи – це сукупність фізіологічних та психологічних особливостей дитини, які забезпечують перехід до систематичного, організованого навчання у школі. Висновок про готовність чи неготовність дитини до школи складається на основі вивчення компонентів готовності. До них належить психофізіологічна, інтелектуальна та особистісна готовність, до складу якої входить емоційна.

Достатній рівень готовності старшого дошкільника до навчання у школі допоможе йому легше пройти період адаптації, що позитивно позначиться на психологічному стані дитини. Успішна адаптація дітей до нових умов навчання цікавила багатьох дослідників, серед яких І. Дубровіна, В. Каган, Р. Овчарова, А. Фурман.

Умовою формування емоційної готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі є її повноцінний емоційний розвиток. Проблемою емоційного розвитку дошкільників займалися такі видатні педагоги та психологи як Л. Зіньківський, О. Запорожець, Л. Неверович, В. Кудрявцев, Л. Стрелкова. Метою емоційного розвитку дітей дошкільного віку є забезпечення сформованості емоційної сфери. Окремо вивченням емоційних станів дітей займалися такі психологи, як М. Аскаріна, К. Бібанова, Н. Денисова, М. Фігурін, які наголошували на важливості розвитку емоційної сфери починаючи з перших років життя дитини.

Сформована емоційна сфера дітей дошкільного віку, у свою чергу стає основою емоційної зрілості. Вивчення питання емоційної зрілості призвело до виникнення різних підходів його розгляду. Так, проблему емоційної зрілості розглядали представники психоаналізу (А. Адлер, К. Хорні, Г. Салліван, Е. Фромм), гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт), екзистенціалізму (Л. Бінсвангер, М. Босс, Р. Лейнг, Р. Мей, М. Хайдеггер).

Емоційний розвиток, що визначається сформованою емоційною сферою, є основою емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. Тому важливо визначити умови забезпечення емоційного розвитку, що у свою чергу, позначиться на емоційній готовності.

Держава залишається гарантом освіти та законом визначено наступність між закладами освіти різних ступенів. На законодавчому рівні встановлені показники готовності дитини старшого дошкільного віку до шкільного життя, які визначенні у Базовому компоненті дошкільної освіти та освітніх програмах. В освітніх програмах «Дитина. Для дітей від двох до семи років», «Дитина в дошкільні роки», «Впевнений старт», «Я у світі» чітко окреслені компетентності емоційного розвитку, якими повинні володіти діти перед вступом до школи.

Аналіз науково-методичної літератури показує, що проблема емоційної готовності дітей до школи не є чимось новим, є розуміння важливості формування цього аспекту розвитку дитини, але разом із цим є недоліки у практичній реалізації саме емоційної підготовки дітей до навчання у школі.

Грунтуючись на актуальності та недостатній розробці теоретичного і практичного аспектів цієї проблеми було обрано тему дослідження: **«Педагогічні умови формування емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі».**

Об'єктом дослідження є процес емоційної підготовки старших дошкільників до навчання у школі.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування емоційної готовності старших дошкільників до

навчання у школі.

2. Уточнити критерії, показники та рівні емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

На початку дослідження було висунуто **припущення** про те, що формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку буде ефективнішим за таких педагогічних умов: організація цілеспрямованого впливу вихователів і батьків на емоційний розвиток дітей; створення емоційного середовища у закладі дошкільної освіти і вдома; комплексна спільна робота вихователів і батьків з емоційної підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, нормативно-правових актів, освітніх програм з метою зіставлення та порівняння різних поглядів на суть та умови емоційної підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи; емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, педагогічний експеримент, що використано з метою перевірки ефективності виділених педагогічних умов; методи статистичної обробки: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Теоретичну основу дослідження становлять: дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців присвячених емоціям (В. Вундт, К. Ізард, Б. Додонов, Л. Божович, О. Запорожець, О. Леонт'єв, Г.Костюк, С. Ладивір); положення про теорії виникнення емоцій (Ч. Дарвін, У. Джеймс, К. Ланге, У. Кенон, Ф. Барда, П. Симонов); положення про емоційний розвиток особистості (Л. Веккер, Я. Коломинський); положення про емоційну зрілість людини (О. Афоніна, О.Кочарян, І. Павлова, А. Ребер, П. Симонов, П. Фресс, О. Чебикін); психолого-педагогічні підходи до визначення емоційної зрілості дітей (А. Адлер, К. Хорні, Г. Салліван, Е. Фромм, А. Маслоу, К. Роджерс,

Г. Олпорт, Л. Бінсвангер, М. Босс, Р. Лейнг, Р. Мей, М. Хайдеггер); положення про готовність дошкільників до навчання у школі (Л. Божович, Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, Л. Іщенко, І. Любарська); положення, щодо емоційної готовності до навчання у школі як частини психологічної готовності дітей (Л. Божович, Л. Виготський, Т. Бондаренко, Г. Костюк, Н. Черепаня); положення про адаптаційний періоду до навчання у школі (Л. Кравчук, М. Тіхонова,); положення про емоційне середовище, як умову формування емоційної готовності дошкільника (К. Ізард, Н. Тарнавська).

Дослідження здійснювалося протягом 2019 – 2020 років й охоплювало чотири етапи наукового-педагогічного пошуку.

На аналітико-пошуковому етапі (вересень – жовтень 2019 р.) вивчено психологічну та педагогічну літературу з досліджуваної проблеми; сформульовано мету, завдання та робоче припущення дослідження, проведено теоретичне дослідження (аналіз навчально-виховної документації закладів дошкільної освіти, навчальних програм) з метою конкретизації предмета і завдань кваліфікаційного дослідження.

На аналітико-констатувальному етапі (листопад – грудень 2019 р.) теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування емоційної готовності у дітей старшого дошкільного віку, визначено дослідно-експериментальні методики, розроблено програму експерименту, встановлено кількісний і якісний склад його учасників.

На формувальному етапі (січень – липень 2020 р.) здійснено експериментальну перевірку визначених педагогічних умов формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку, перевірено ефективність запропонованих методичних рекомендацій; оформлено узагальнюючі висновки, систематизовано результати дослідження.

На завершально-узагальнювальному етапі (вересень – листопад 2020 р.) проводилася узагальнююча обробка даних, зіставлення результатів з метою та припущенням, їх аналіз, оформлення результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота виконувалася на базі закладу дошкільної освіти №47 Департаменту освіти Маріупольської міської ради в Донецькій області.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає у тому, що: уточнено сутність поняття «емоційна готовність старших дошкільників до навчання у школі» як формування певних якостей особистості, що виражаються в емоційному комфорті дитини, позитивному ставленні до перспективи навчання у школі, контролі власних емоцій та почуттів, її критерії, показники та рівні (мотиваційний – присутнє бажання йти до школи, сформоване позитивне емоційне ставлення до навчання у школі; когнітивний – наявні знання про основні емоції; дитина вміє диференціювати емоційно-сміслові характери впливів; діяльнісний – сформовані вміння адекватно проявляти емоції, розпізнавати вияв емоцій, правильно їх ідентифікувати та диференціювати; низький, середній, високий), вперше теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови формування емоційної готовності до навчання у школі старших дошкільників, а саме: організація цілеспрямованого впливу вихователів і батьків на емоційний розвиток дітей; створення емоційного середовища у закладі дошкільної освіти і вдома; комплексна спільна робота вихователів і батьків з емоційної підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні програми формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі, яку можуть використовувати як вихователі у закладі дошкільної освіти, так і вдома батьки.

Апробація результатів наукового дослідження здійснювалася через публікацію матеріалів кваліфікаційної роботи. Основні положення дослідження були висвітлені в статті «Емоційна готовність дітей старшого дошкільного віку як умова успішної адаптації до навчання у школі», (м. Ніжин), доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-

конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» 27 листопада 2019 року (м. Ніжин) та в тезах «Особливості емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до школи» висвітлених у збірнику присвяченому Декаді студентської науки МДУ.

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Зміст дослідження викладено на 105 сторінках, з них 87 – основного тексту. В тексті містяться 7 таблиць і 6 рисунків. Список використаних джерел містить 85 найменувань. У роботі представлено 4 додатка, які розміщено на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

1.1. Особливості емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Дошкільна освіта в Україні є обов'язковою для всіх дітей старшого дошкільного віку, які готуються до навчання у школі. Метою дошкільної освіти є всебічний розвиток дитини, а саме – фізичний, інтелектуальний, соціальний, емоційний, творчий та духовний. Фізичний розвиток дітей забезпечується за рахунок комплексної турботи про стан здоров'я, у той час як інтелектуальний розвиток пов'язаний з діями, що спрямовані на розвиток розумових здібностей, мислення, уяви. Соціальний розвиток включає в себе вироблення навичок необхідних для перебування дитини у соціумі – вміння адаптуватися, спілкуватися, висловлювати свої думки.

Творчий розвиток ґрунтується на реалізації творчих навичок; розуміння моральних принципів, цінностей, ідеалів формує духовний розвиток. Емоційний розвиток – це здатність виражати власні емоції вербально чи не вербально, розуміти і приймати почуття оточуючих, стримувати негативні емоції. Для реалізації мети дошкільної освіти необхідно аби ці аспекти формувалися у комплексі, доповнюючи один одного. Якщо говорити про вияв емоцій, діти в цьому питанні залишаються найбільш відкритими та чесними. Діти не здатні підмінити власні емоції, відкрито проявлять почуття.

Емоційний розвиток старших дошкільників тісно пов'язаний з поняттям емоції. Поняття «емоцій» походить від французького слова *emotion*, що означає хвилювання, збудження. Емоції, з психологічного боку розуміння терміну, – це особливий клас психічних станів, що забезпечують відображення ставлення людини до всього, що її оточує: до людей, до самої себе, до результатів діяльності своєї та інших [9].

Універсальний словник-енциклопедія дає наступне визначення поняття: емоції – це специфічний процес психічного регулювання, який задіяно через подразники, значимі для особи; виражається зміною рівня мобілізації (збудження) організму, має визначений знак [74]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «емоції» звучить як переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого та навколишнього середовища, душевне переживання, почуття людини [8]. У своїй праці «Людина:психологія» Я. Коломинський емоції розглядає як відображення у формі упередженого переживання життєвої суті явищ і ситуацій [32].

Спираючись на окреслені визначення було обрано за основу наступне поняття: емоції – це психічний прояв суб'єктивного ставлення людини до навколишнього середовища та до самого себе.

Дослідження емоцій призвело до виникнення різних психологічних теорій. Так, Ч. Дарвін припускав, що емоції – це наслідок процесу еволюції живих істот, що сприяє адаптації живих організмів до навколишнього середовища; тілесні зміни, які супроводжують емоційні стани, у свою чергу, виступають рудиментами пристосовницьких реакцій організму. У. Джеймс і К. Ланге вважали, що спочатку під дією емоцій виникають зміни в організмі, а згодом, як наслідок, – сама емоція.

Протилежною є теорія У. Кенона і Ф. Барда – спочатку виникають переживання, а потім, як наслідок, зміни в організмі. П. Симонов розробив інформативну теорію виникнення емоцій та формулу до неї ($E = P(I_n - I_i)$), де E – емоція, її сила та якість; P – величина і специфіка потреб; $(I_n - I_i)$ – оцінка ймовірності задоволення потреби; I_n – інформація про засоби, необхідні для задоволення існуючої потреби; I_i – інформація про засоби, якими оперує людина на даному відрізку часу). З формули виходить, що сила і якість емоцій, що виникають у людини, в кінцевому результаті визначаються силою потреби і оцінкою здатності її задоволення в ситуаціях, що склалися [10].

Існують безліч схем для позначення емоційних явищ. Такою схемою є

поділ емоцій на 6 груп: примітивні або нижчі, вищі, позитивні, негативні, стеничні та астеничні. До примітивних належать переживання, пов'язані із задоволенням або не задоволенням фізіологічних потреб; задоволення духовних потреб відносять до вищих емоцій. Позитивні і негативні емоції пов'язані із задоволенням або незадоволенням потреб відповідно. До стеничних емоцій відносять ті, що посилюють активність людини, підвищують її життєдіяльність, у той час як астеничні навпаки, знижують енергію, пригнічують життєдіяльність організму.

У свою чергу В. Вундт запропонував характеризувати емоції в трьох напрямках: задоволення – незадоволення; напруження – розрядження; збудження – гальмування. У своїй праці «Емоції людини» К. Ізард розкриває десять фундаментальних емоцій: радість; здивування; інтерес – хвилювання; гнів; горе – страждання; страх; сором; провина; відраза; презирство. Усі інші емоції дослідник відносив до похідних, так як поєднання фундаментальних емоцій призводить до виникнення комплексних емоційних станів, наприклад тривожність є похідною від страху, гніву, провини чи інтересу.

Цікавою є класифікація емоцій радянського психолога Б. Додонова, автора книги «Емоція як цінність». Психолог виділяє десять груп емоцій:

- 1) альтруїстичні емоції – є результатом виникнення потреби в сприянні, допомозі, в заступництві іншим людям;
- 2) комунікативні емоції – пов'язані з потребою в спілкуванні;
- 3) глоричні емоції – виникають на основі прагнення до самоствердження, прославлення;
- 4) праксичні емоції – проявляються під час діяльності, якою займається людина;
- 5) пугничні емоції – основою яких є потреба в подоланні небезпеки, вияв цікавості до боротьби;
- 6) романтичні емоції – ґрунтуються на прагненні до незвичного, незвичайного;
- 7) гностичні емоції – пов'язані з пізнавальною діяльністю особистості;

8) естетичні емоції – виникають під впливом витворів мистецтва, споглядання природи;

9) гедоністичні емоції – пов'язані із бажанням задовольняти потребу в комфорті;

10) акизитивні емоції – пов'язані з інтересом до накопичення, «колекціонуванню» речей, який виходить за рамки практичної необхідності [32].

Аналізуючи схеми класифікацій емоцій можна дійти висновку що до кожної позитивної емоції можна дібрати протилежну їй – негативну, і навпаки. Це є властивістю емоцій – полярність, тобто можливість зміни будь-якої емоції на протилежну їй (задоволення – незадоволення, радість – сум, щастя – горе). Також до властивостей емоцій належать:

- інтегральність – домінування відносно інших станів та реакцій, емоція охоплює весь організм, має зв'язок із його життєдіяльністю (з органами дихання, травлення, кровообігу, залоз зовнішньої та внутрішньої секреції);
- амбівалентність – процес переживання протилежних емоцій одночасно (сльози радості, муки творчості);
- інтенсивність – властивість, що свідчить про ступінь вираженості емоційного явища.

Виділяють таку властивість, як активність – процес здійснення впливу на діяльність суб'єкта за допомогою стенічних (підсилюючих) або астенічних (пригнічуючих) емоцій. Від того якими подіями викликана емоція залежить глибина емоційних явищ.

Емоції та почуття у формі відображень забезпечують віддзеркалення та пізнання навколишнього світу. Ті чи інші події змушують людину переживати певні емоції – захоплення, радість, сум, гнів. Все це є проявом суб'єктивного ставлення людини до навколишніх предметів і явищ, емоційний прояв цього ставлення. В емоційних переживаннях здійснюється відображення інформації, що має життєву значущість. Позитивні емоції виникають у разі задоволення потреб людини предметами чи явищами,

негативні – у випадку незадоволення цих потреб [9].

Складні емоції характеризуються такою ознакою, як їх виникнення внаслідок усвідомлення об'єкта, що викликав їх, розуміння їх життєвого значення. На процес життєдіяльності індивіда можуть істотно впливати емоції – переживання смислу явищ і властивостей світу є необхідною передумовою людської активності. Передусім емоційні процеси забезпечують енергетичну основу діяльності, виступають її мотивами.

Емоційний світ людини багатогранний – емоцій стільки, скільки ситуацій, в яких перебуває особистість. Емоції і почуття змінюються контрастно в таких напрямках:

- 1) задоволення (приємне переживання);
- 2) незадоволення (неприємне переживання);
- 3) подвійне (амбівалентне);
- 4) невизначене ставлення до дійсності (при цьому людина перебуває в сильному напруженому стані [9]).

У людини, в залежності від емоцій та почуттів, які вона відчуває, відбуваються різні зміни в діяльності як внутрішніх органів, так і в зовнішньому вигляді (міміка, жести тощо) – змінюється вираз обличчя, голос, рухи стають більш виразними. Зовнішня демонстрація внутрішніх переживань у дітей не завжди має такий самий вияв у дорослих людей. Наприклад, дитині властива лабільність емоцій: невиразність, невизначеність, надзвичайна нестійкість. Так, протягом одного дня можна спостерігати у неї багато переходів від радості до похмурої вередливості, від жвавості, життєрадісності до пасивності, смутку. Така лабільність особливо яскраво виявляється в ранньому дитинстві, однак з роками помічається все більша стійкість почуттів.

Становлення особистості дошкільника призводить до змін в його емоційній сфері. У ранньому дитинстві емоції є відображення задоволенням або незадоволенням потреб дитини, у той час як у дошкільника вони опосередковуються ставленням до тих чи інших явищ та об'єктів. Внаслідок

цього емоції стають більш узагальненими, усвідомленими. Дитина вже в змозі ними керувати і реагувати відповідно до ситуації та норм поведінки прийнятих у суспільстві. Відбувається орієнтування на такі поняття як «добре», «погано», «можна», «не можна», частіше «треба» переважає над «хочу». Бувають випадки коли дитина не може стримати емоції і у такому разі дорослим (вихователям, батькам) необхідно серйозно поставитися до ситуації та виявити, що спричинило відповідну реакцію. Новим фактором становлення емоційної сфери стає переживання з приводу можливої реакції з боку дорослих на вчинки та дії дитини.

Так як, дитина дошкільного віку вже має значний досвід вербального спілкування, відбувається засвоєння навичок вираження емоцій у поєднанні вербальних і невербальних засобів. Спершу у спілкуванні переважають невербальні засоби вираження емоцій (міміка, пантоміміка, крик, плач), у старшому дошкільному віці дитина вільно вміє позначати свій емоційний стан у мовленні.

Вивчаючи розвиток емоцій дошкільників можна дійти висновку, що:

- емоції дошкільників визначаються їх ставленням до тих чи інших емоцій;
- наслідком появи опосередкованості емоцій виступають їх узагальнення, усвідомлення, керованість [22].

Емоції тісно пов'язані з почуттями. Почуття – це одна з вищих форм переживання людиною свого ставлення до дійсності. Почуття, на відміну від емоцій, що виникають у відповідь на певну ситуацію, наділені певною відносною стійкістю та постійністю. Зв'язок між емоціями та почуттями проявляється в тому, що людина переживає та встановлює почуття під час прояву конкретних емоцій. Наприклад, почуття любові до близької людини пов'язане з такими емоціями як радість від зустрічі, задоволення від спілкування, тривожності, якщо цій людині щось загрожує. Однак не лише емоції є основою почуттів, а також більш узагальнене ставлення, що стосується знань, розуміння. Так, любов до Батьківщини ґрунтується на

гордості за неї, основа якої знання історії, розуміння значення змін, що відбувалися багато віків

Почуття, як і емоції, можна поділити на види. І. Вітенко, В. Борисюк узагальнили почуття у 4 видові групи:

1) моральні – виникають при аналізі та оцінюванні вчинків людей, умов життя (почуття обов'язку, доброзичливості, співчуття); морально-політичні (відданість батьківщині, патріотизм);

2) інтелектуальні (пізнавальні) – емоційні переживання, пов'язані з розумовою пізнавальною діяльністю, спрямоване на теоретичне освоєння дійсності (інтерес, здивування, зацікавлення);

3) естетичні – переживання, пов'язані зі сприйняттям явищ природи, творів мистецтва, шляхетних вчинків. Мають якісне вираження: від легкого хвилювання, задоволення, радості чи смутку до справжнього естетичного захоплення;

4) практичні – переживання людиною свого ставлення до діяльності; розвиваються або згасають залежно від організації та умов діяльності – успішно розвиваються і стають стійкими тоді, коли в діяльності виявляються елементи творчості [10].

Емоції та почуття наділені самостійною цінністю для особистості. У людини є потреба в емоційних переживаннях, як позитивних, так і негативних. Все це позначається на емоційному розвитку дитини, який відбувається з перших місяців життя. Ще у немовлят виникає потреба в емоційному контакті як орієнтування в емоційному стані інших людей. Перша симпатія до дорослого виникає на основі задоволення від спілкування з ним. З кожним роком емоційні взаємини з оточуючими стають більш диференційованими і стійкими. У дошкільний період спостерігається випередження емоціями ходу виконання дій, виникнення здатності до передбачення наслідків своїх дій, співпереживання, сумління совісті. Простежується початок формування соціальних почуттів у процесі гри. Емоції беруть участь у підпорядкуванні мотивів, що призводить до

становлення довільної регуляції [43].

Для того, щоб визначити, що під поняттям «емоційний розвиток» розуміє держава, варто звернутися до Базового компоненту дошкільної освіти. Так, а освітній лінії «Особистість дитини» зазначено наступне – дитина має орієнтуватися в основних емоціях і почуттях, відрізнити добро від зла; вміти встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та переживаннями які з ними пов'язані, вміти передавати свої почуття за допомогою міміки, жестів, слів; адекватно реагувати на події, намагатися стримувати негативні емоції; співвідносити емоційну поведінку з її наслідками для інших.

Освітня лінія «Дитина в соціумі» передбачає вміння дітей об'єднуватися в групи в яких виникатимуть емоційні взаємини між учасникам; дитина має вміти проявляти свої емоції щодо інших – батьків, друзів, старших або молодших товаришів. В освітній лінії «Дитина у світі культури» емоційний розвиток нерозривно пов'язаний з розвитком творчих вмінь дітей, їх знайомством з витворами мистецтва – під час перегляду витворів мистецтва діти переживають певні почуття і важливо навчити дітей пояснювати те, що вони відчують. В освітній лінії «Мовлення дитини» зазначається важливість розуміння дитиною емоційного стану співрозмовника, коректно висловлювати власне емоційне ставлення до предмету розмови; вміння дитини, за потреби, розмовляти емоційно-забарвлено.

Так як робота вихователів при роботі з дітьми спирається на робочі програми, варто дослідити, як саме забезпечується емоційний розвиток дітей в основних програмах затверджених міністерством освіти.

В освітній програмі «Впевнений старт» пріоритетом є загальнолюдські цінності, що забезпечує формування загальної культури поведінки старшого дошкільника. У програмі чітко простежується емоційний розвиток в усіх видах діяльності: мовленнєвій, ігровій, образотворчій, музичній. Звертається увага на емоційний розвиток дітей як частину особистісного розвитку.

Одним з пунктів критеріїв оцінки розвитку дитини в тій чи іншій діяльності є емоційно-ціннісне ставлення дитини.

Так як, для успішної підготовки до школи дошкільники мають бути зрілими у програмі прописані компоненти цієї зрілості. Одним з таких компонентів є сформованість емоційних процесів, «що надають дитині можливість виявити свій стан, настрій, розвинути та проявити пізнавальні, етичні та естетичні емоції» [52]. Сформованість емоційних процесів проявляється у наступних діях дошкільників:

- у комунікативній діяльності – єдність емоцій, інтелекту та вольової регуляції; відчувати емоційний тон розмови та корегувати її у позитивний бік, коректно виявляти емоційне ставлення до предмета розмови чи співрозмовника; наявність емоційно забарвленого мовлення;
- в ігровій діяльності – соціальна взаємодія на засадах емоційно-ціннісного ставлення дитини до себе та інших людей;
- в образотворчій, музичній діяльності – сформоване емоційно-ціннісне ставлення до витворів мистецтва, музики, розвинуте емоційно-чуттєве сприйняття до них; розвинута емоційна чуттєвість в роботі з матеріалами; здатність до емоційно-чуттєвого сприймання кольору, властивостей матеріалів; емоційно-ціннісне ставлення до пісні.

Для того аби забезпечити гармонійний емоційний розвиток дитини потрібно заохочувати прояви емоцій, допомагати розпізнати їх, пояснювати, чому в певній ситуації дитина відчувала конкретну емоцію.

Освітня програма «Дитина в дошкільні роки» описує емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку з позиції психологічного становлення особистості – як змінюється відображення дітьми своєї реакції на дії оточуючих: діти стають більш стримані, менш образливі, можуть контролювати свої емоції, приховувати їх чи стримувати, діапазон емоцій дітей стає більш різноманітним, джерелами натхнення стають краса природи, речей, творів мистецтва. З боку гендерної поведінки для хлопчиків стає характерною емоційна стриманість, у той час як у дівчаток – вольовий

контроль над емоціями [19].

Щодо програми «Соняшник» для дошкільного віку, у самих завданнях чітко прописується, головна мета програми – забезпечення всебічного розвитку дошкільників у тому числі і емоційного, а саме розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини та формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу. У програмі зазначається, що у старшому дошкільному віці дитина намагається відповідати вимогам дорослих, щодо своєї емоційної поведінки, намагається наслідувати гарні вчинки, здатна відчувати сором за поганий. У цей час розвивається емпатія – дитина диференціює не лише власні емоції, а й інших, розуміє та співчуває. Важливим є емоційне здоров'я дошкільників – забезпечення емоційного комфорту, заохочення до емоційного сприймання предметів та явищ оточуючого середовища, прояву позитивних емоцій під час спілкування з однолітками та дорослими.

В освітніх лініях Базового компоненту дошкільної освіти та робочих програмах чітко визначено, якими знаннями має бути наділена дитина дошкільного віку для досягнення емоційної зрілості. Над проблемою емоційної зрілості працювали вітчизняні (О. Афоніна, О.Кочарян, І. Павлова, О. Чебикін) і зарубіжні дослідники (А. Ребер, П. Симонов, П. Фресс). Тому як поняття «емоції» так і поняття «емоційна зрілість» не має єдиного визначення. Різні підходи до вивчення проблеми призвели до виникнення різних визначень.

Представники психоаналізу (А. Адлер, К. Хорні, Г. Салліван, Е. Фромм) характеризують емоційну зрілість як здатність особистості сміливо та конструктивно ставитися до власних внутрішніх конфліктів. У той час як представники гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт) розглядають емоційну зрілість як характеристику особистості, яка повноцінно функціонує, реалізується у суспільстві, рухається до пізнання самої себе та сфери своїх емоцій, почуттів та переживань. На думку екзистенціалістів емоційна зрілість виступає складовою психологічного здоров'я, що проявляється в конструктивному перетворенні тривоги та

знаходження мужності бути собою [72].

Так, Л. Виготський окреслив наступне визначення емоційної зрілості – це вищий рівень емоційного розвитку особистості, який характеризується усвідомленням, довільністю, опосередкованістю емоційної поведінки, що формується в культурно історичних умовах та різних видах діяльності [14]. Сучасні вітчизняні науковці І. Павлова та О. Чебикін розуміють емоційну зрілість як інтегративне явище виключно емоційного порядку; характеристики певного рівня емоційного розвитку людини; якість особистості, яка характеризує адекватність емоційного реагування. Головними компонентами емоційної зрілості науковці зазначають емоційну експресивність, емоційну саморегуляцію, емпатію [80].

Основними завданнями досягнення емоційної зрілості дошкільників є:

- формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу;
- формування емоційно-ціннісного ставлення до себе як до частини світу, до інших людей;
- розширення уявлень про емоційні прояви інших як дорослих, так і дітей;
- розширення уявлень про варіанти реакцій на емоційні прояви інших людей;
- навчання позначенню словами власні емоційні прояви [52].

Емоції виступають ключовим елементом сприйняття дійсності у період дошкільного та молодшого шкільного віку. Так, емоції – це психічні процеси і стани в людини та вищих тварин; відповідні реакції на внутрішні та зовнішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, гніву, радості, страху тощо. Людина, використовуючи емоції, демонструє своє ставлення, позитивне або негативне, до навколишнього світу.

Видатні психологи (Л. Божович, О. Запорожець, О. Леонтьєв, Г. Костюк, С. Ладивір) вважали, що головною умовою розвитку особистості є

формування емоцій. Один і той самий процес, на думку С. Рубінштейна, може бути як інтелектуальним, так і емоційним або вольовим, і лише в залежності від змісту цього процесу, а також вікових та індивідуальних особливостей може стати однією з названих складових. У дошкільний період дитинства домінантною виступає емоційна складова [67].

Так, І. Бех вважав, що умовою розвитку емоцій є прагнення, бажання, спрямовані до предмета чи від нього [4]. На думку К. Ізарда, на діяльність людини безпосередньо впливають пережиті нею емоції. Описуючи експеримент, який проводили з дітьми дошкільного і шкільного віку, було зазначено, що завдання під час якого дітей просили пригадати сумну чи веселу ситуацію і думаючи про неї згадати слова, які називав експериментатор, було більш успішним, коли діти згадували веселу ситуацію. Було зроблено висновок, що радісні переживання позитивно впливають на процеси пам'яті та навчання [28].

Отже, емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку є надзвичайно важливим, оскільки правильне розуміння дитиною власних емоцій та почуттів, розуміння причини їх виникнення та вміння диференціювати емоції оточуючих допомагають дитині почуватися комфортно в період входження у соціум. Під час спілкування дитини з однолітками та дорослими сформованість емоційної сфери відіграє значну роль. Так як дитина здатна коректно виражати свої почуття, стримувати прояв негативних емоцій, проявляти співчуття до співрозмовника, це допомагає дошкільнику почуватися комфортно.

Важко переоцінити значення емоцій у життя людини, і зокрема дитини-дошкільника. За допомогою емоцій дитина показує своє ставлення до оточуючого світу. Ще немовлям дитина вже здатна спілкуватися з батьками без слів – посміхатися, плакати; у старшому дошкільному віці діти можуть вербально пояснити, що вони відчувають. Оскільки старші дошкільники не здатні підміняти ті, емоції які вони переживають у даний момент, це може допомогти зрозуміти, якщо дитину щось турбує: щоб вона не казала, що все

добре, всім своїм зовнішнім виглядом – позою, жестами, мімікою, дає зрозуміти, що не все добре.

Все що оточує дитину викликає в неї певні емоції та почуття. Важливим завданням батьків та вихователів є допомогти дитині набути емоційної зрілості – диференціювати власні та чужі емоції, виявляти причини виникнення тих чи інших емоцій та почуттів, вміти стримувати емоції як позитивні так і негативні коли вони недоречні, вміти співпереживати.

1.2. Емоційна готовність старших дошкільників як умова успішної адаптації до навчання у школі.

З початком навчання у школі у житті дитини відбуваються суттєві зміни, що пов'язані з формуванням нової для дитини провідної діяльності – навчальної. Психологічні новоутворення молодшого шкільного віку розвиваються саме на основі навчальної діяльності. Перед тим, як дитина перейде до школи необхідно визначити рівень функціональної готовності до навчання у школі.

Для людини готовність до нового є необхідною умовою успіху. Ця готовність може буди інтелектуальною, психологічною або мотиваційною. Це саме стосується і дітей – їх готовність до навчання в закладі дошкільної освіти, школі, закладах вищої освіти. Від рівня готовності залежить як пройде перехід дитини до нового середовища її життя.

Готовність людини до нової діяльності розглядають по-різному – як стан особистості, якість, системне утворення, синтез певних показників. Готовність дитини до школи у психологічному словнику позначають як сукупність морфо-фізіологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку, що забезпечить успішний перехід до нового середовища та розуміння зміни завдань, які стають перед нею.

Питанням готовності старших дошкільників до школи займалися як вітчизняні так і зарубіжні науковці, намагаючись виявити «формулу»

успішної підготовки для легкої адаптації дітей до нових умов життя. На думку О. Усової, у підготовці дітей до школи важливим є не певний рівень знань, а наявність таких вмінь як організованість, дисципліна, сформоване вміння навчальної діяльності [77], Н. Черепаня, у свою чергу, визначає готовність як стан потенційних можливостей дитини, у той час як шкільна зрілість виступає станом актуальних і реальних можливостей [81].

Готовність до школи, за Л. Венгером, – це набір знань та умінь, в якому мають існувати усі інші елементи, хоча їх рівень може відрізнитися один від одного. Сформованість необхідних передумов навчальної діяльності, за Д. Ельконін, є першим на що слід звертати увагу при вивченні проблеми готовності до школи. Аналізуючи передумови, він виділив наступні параметри:

- діти свідомо підпорядковують свої дії правилам, що узагальнено визначають спосіб дії;
- вміють орієнтуватися на визначену систему вимог;
- вміють уважно слухати того, хто говорить, і точно виконувати завдання, які пропонуються в усній формі;
- вміють самостійно виконувати необхідне завдання за зразком, що сприймається візуально[53].

У свою чергу, Л. Божович готовність до школи пов'язує із розвитком розумової діяльності, пізнавальних інтересів, готовністю до довільної регуляції пізнавальної діяльності і до соціальної позиції школяра [6].

Так, О. Запорожець готовність до школи розглядав як систему взаємопов'язаних якостей дитячої особистості, до яких відносив мотивацію, певний рівень розвитку аналітико-синтетичної, пізнавальної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції дій [23].

Психологічний, емоційний, етично-вольовий та фізичний розвиток дитини, що забезпечує її легку адаптацію до навчання, що у свою чергу призводить до зниження негативного впливу на здоров'я та емоційний стан школяра, труднощів переходу до нового етапу життя – такий зміст вкладає у

поняття готовності Л. Іщенко [29].

Готовність до навчання, стверджує І. Любарська, як важливий підсумок виховання та навчання дошкільників у закладі дошкільної освіти, визначається системою вимог, які висуває до майбутнього школяра школа [45].

Готовність до школи поділяється на морфологічну або фізичну, тобто стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, біологічний вік, психологічну та соціальну – соціальна компетентність, комунікативні навички. За іншою класифікацією, готовність старших дошкільників до школи включає в себе такі компоненти як психофізіологічна готовність, інтелектуальна, особистісна готовність. Кожен з цих елементів дозволяє дитині адаптуватися до навчання, зрозуміти та усвідомити нові обов'язки, що покладені на неї.

Психофізіологічна готовність дитини характеризується психічною та фізичною сформованістю організму – відповідність віковим антропометричним показникам, порівняна стабільність та активність нервової системи, прояв рухової активності, розвиток дрібної моторики рук. Володіння елементарною системою знань про самого себе та навколишній світ, можливість здійснювати елементарні операції аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації, диференціація інформації, що сприймає дитина – передбачається інтелектуальною готовністю. Особистісна готовність складається з мотиваційного компоненту (дитина виявляє бажання навчатися у школі, отримувати нові знання), соціального (розуміє появу нового статусу – учня, комунікабельна, вміє працювати в команді), вольового (діє свідомо та цілеспрямовано, вміє концентруватися на завданні) та емоційного компонентів.

Отже, визначення готовності до школи ґрунтується на знаннях про фізичний стан дитини, рівень знань, умінь і навичок, психологічний стан дитини.

Кожен із зазначених компонентів готовності до школи у свою чергу також поділяються на складові. До складових психологічної готовності

відносять:

- мотиваційну (особистісну);
- інтелектуальну;
- емоційно-вольову.

Мотиваційна готовність виражається у наявності бажання в дитини вчитися. Для того, щоб пробудити в дитині бажання вчитися, необхідно правильно надавати інформацію про неї – відомості про школу повинні бути зрозумілими, знаходити емоційний відгос дтей. Було виділено дві групи мотивів учіння. Широкі соціальні мотиви учіння, тобто мотиви, що пов'язані з потребами дитини в спілкуванні з іншими людьми, в їх оцінці і схваленні, з бажанням учня зайняти певне місце в системі доступних йому суспільних стосунків – належать до першої групи мотивів учіння; другу групу формують мотиви, пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, або пізнавальні інтереси дтей, потреба в інтелектуальній активності і в оволодінні новими уміннями, навичками і знаннями [53].

Особистісна готовність виражається у вираженому самоконтролі, розвинутих трудових вміннях та навичках, вмінні спілкуватися з людьми, рольовій поведінці.

Інтелектуальна готовність включає в себе запас конкретних знань про навколишній світ. Дитина має володіти планомірним та розчленованим сприйняттям, мати елементарні уявлення про навчальний процес та впевнено виконувати основні логічні операції (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення тощо).

Достатній рівень вольового розвитку дитини є важливим аспектом психологічної готовності дитини до школи. Цей рівень у кожної дитини виявляється по-різному, але типовою рисою залишається підпорядкування мотивів, «які дають дитині можливість керувати своєю поведінкою і які необхідні для того, щоб дитина прийшовши до школи відразу включилася до спільної діяльності» [53].

Досліджуючи рівень емоційної, або емоційно-вольової, готовності

науковці та у подальшому фахівці, звертають увагу на розвиток довільної регуляції діяльності (уміння уважно слухати і точно виконувати найпростіші вказівки дорослого; уміння орієнтуватися на систему умов завдання, переборюючи відволікаючий вплив побічних чинників; здатність до саморегуляції навчальної діяльності; уміння орієнтуватися у своїй роботі на зразок), рівень тривожності (схильність дитини до неврозу; оцінювання рівня тривожності), емоційну стійкість (емоційно-позитивне ставлення до навчання у школі; наявність або відсутність імпульсивних реакцій) [47].

Виходячи з вищезазначеного, важливим є діагностика всіх рівнів готовності, яка проходить за певною схемою. Діагностична схема готовності дітей до школи складається з чотирьох етапів: загальна, інтелектуальна (пізнавальна), мотиваційно-вольова, особистісно-психологічна готовність.

Емоційна готовність виступає складником мотиваційно-вольової, яка проявляється в умінні підпорядковувати власні дії – дитина здатна поставити мету, приймати рішення, виконувати окреслений план дій, виявляти зусилля для подолання перешкод, оцінювати результат своїх дій. Не менш важливим є здатність дошкільників стримувати свої емоції та дії, зосереджуватися на виконанні завдання. Пристосуватися до шкільного життя, опанувати свої емоції та бажання стає складно для дітей з низьким рівнем довільності [55].

Показники емоційної готовності напередодні вступу дитини до школи визначає програма розвитку дитини «Я у світі»:

- вміння співпереживати, щиро виражати свої емоції та почуття;
- диференціація емоційно-сміслових характерів зовнішніх впливів;
- знання основних емоцій, вміння виражати їх за допомогою міміки, жестів, тональності голосу;
- адекватне вираження своїх емоцій та реакція на зовнішні обставини;
- чутливість до значущих людей, вияв чутливості;
- володіння елементарною емоційною культурою, самовираження у соціально прийнятний спосіб [58].

Прояв емоційної готовності дитини до школи виражається в позитивному ставленні до нових завдань, навчального матеріалу, умінні контролювати свої емоції, здатності переживати свої успіхи і невдачі при виконанні завдань.

Важливим показником емоційно-соціального розвитку дитини старшого дошкільного віку, її повноцінного особистісного зростання є відповідність переживань реальним життєвим подіям та ситуаціям.

Перебування у закладі дошкільної освіти закладає основу для подальшого навчання, що проявляється у процесі отримання потрібної інформації та досвіду проживання емоцій для того, щоб створити свій власний «емоційний фонд», який допомагає орієнтуватись у власних почуттях та почуттях оточення. Вони повинні розуміти поділ емоційних проявів на негативні та позитивні, вчитися розпізнавати різницю між почуттями та вчинками. Діти мають усвідомлювати, що немає поганих почуттів, є погані вчинки. Все вищезазначене є компонентами емоційної готовності, яка у подальшому полегшує процес адаптації до школи.

Емоційна підготовка дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі є важливим фактором адаптації та соціалізації у нових умовах. Під час додаткових занять можливо збільшити рівень інтелектуальної та фізичної готовності, але якщо дитина не готова емоційно до нового середовища це може призвести до подальших проблем навчання, соціалізації та внутрішнього комфорту дитини.

Емоційна готовність тісно пов'язана з емоційним розвитком дитини, з розвитком її емоційно-чуттєвої сфери, оскільки готовність визначається рівнем сформованості її компонентів. Емоційна сфера особистості найбільше виражається у відношеннях між людьми, саме спілкуючись з оточуючими дитина частіше проявляє свої емоції. Так, В. Мясіщев у своїй структурі ставлення виділяв «емоційну», «оцінювальну» (когнітивну, пізнавальну) і «конативну» (поведінкову) сторони, кожна з яких пов'язана з характером взаємодії індивіда з навколишнім світом. Емоційний компонент сприяє

формуванню емоційного ставлення особистості до об'єктів навколишнього середовища, інших людей і до самого себе. Оцінювальний або когнітивний компонент сприяє сприйманню та оцінці об'єктів навколо особистості. У свою чергу конативний або поведінковий, виходячи з назви допомагає обрати тактику поведінки по відношенню до інших людей.

З урахуванням емоційного ставлення до об'єкта у дитини формується вид ставлення – позитивне або негативне з точки зору емоційної або раціональної оцінок. Емоційний бік ставлення виявляється через прихильність, любов, симпатію і протилежні до них почуття – ворожнечу, антипатію [1].

У свою чергу, Л. Веккер розглядає емоційний розвиток як сукупність двох компонентів – когнітивного і суб'єктивного, де когнітивний – це психічне відображення об'єкта емоцій, суб'єктивний – відображення стану суб'єкта [1].

У період перебування у закладах дошкільної освіти діти отримують всі ті знання, вміння та навички, які необхідні для подальшого повноцінного входження у нове середовище – школу. Дітям потрібно бути емоційно готовими до зміни свого оточення, до нових обов'язків та нової ролі учня. Як наслідок, в закладах дошкільної освіти проводять заняття та ігри з метою ознайомлення дітей зі школою та підготовки до розуміння того, що навчання у школі є невід'ємною частиною життя людини.

Для дитини вступ до школи означає нове емоційне життя, пов'язане з новим характером відносин з вчителями і ровесниками, новими обов'язками. Це може призвести до появи переживання та викликати дискомфорт, який у разі ігнорування призводить до дезадаптації. Завдання батьків та педагогів – максимально знизити тиск нового оточення на дитину [22].

Дитина йде до школи з радістю, із задоволенням, довірою – саме ці показники є вираженням емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі. Ці переживання призводять до відкритості дитини до оточуючих – вчителя, однокласників. Важливим компонентом емоційної

готовності є переживання пов'язані з навчальною діяльністю та першими результатами цієї діяльності [42].

Перебування у стані емоційної рівноваги, безпеки, спокою, тобто емоційного комфорту, призводить до швидкого проходження періоду адаптації дитина. Для дитини емоційний комфорт є необхідною умовою успішного засвоєння знань, особистісного розвитку.

Процес адаптації до нового середовища проходить значно легше за умови ґрунтовної підготовки дитини до навчання у школі.

Адаптація – це універсальна форма взаємодії людини з оточуючим середовищем, пристосування до подразників, зовнішніх умов існування. У свою чергу шкільна адаптація – це пристосування дитини до умов шкільного життя, вимог які висуває школа. Психологічна, біологічна та соціальна адаптація є складовими шкільної адаптації.

Біологічна адаптація визначає пристосування до нового режиму навчання, психологічна – процес входження до нової системи вимог, правил, обов'язків, під соціальною адаптацією розуміють процес входження до нового колективу, знаходження спільної мови. Л. Кравчук, визначає мету адаптаційного періоду як створення психолого-педагогічних умов, що забезпечать сприятливий перебіг пристосування дітей до нових умов навчання і життя [42]. Протягом 1,5-2 місяців відбувається процес адаптації до нових умов шкільного життя. Позитивне емоційне ставлення до процесу навчання, розуміння матеріалу, що викладається, доброзичливі стосунки у межах колективу є основними ознаками адаптації дитини до школи [22].

На думку дослідників, варто звертати увагу на умови, що впливають на процес адаптації до шкільного навчання, серед яких повна сім'я, рівень освіти батьків, правильні методи виховання в родині, відсутність конфліктних ситуацій в сім'ї, готовність дитини до навчання у школі, зрілість, адекватне усвідомлення свого статусу в групі ровесників, статус дитини в групі закладу дошкільної освіти, задоволення від спілкування з дорослими, позитивне ставлення до дітей з боку батьків і вчителів. Всі ці аспекти так чи інакше

впливають на адаптацію дитини до школи.

Були виділені процеси, якими супроводжується адаптаційний період першокласників, а саме:

- фізіологічне пристосування діяльності всіх систем організму у зв'язку з новим навантаженням та режимом;
- відбуваються зміни у способах навчання, вони формуються, розвиваються та засвоюються у відповідності з новими вимогами;
- через емоційну сферу здійснюється оцінка змін в навколишньому середовищі, від чого залежить регуляція поведінки і діяльності першокласників.

Успішна адаптація до школи є не лише пристосуванням до нових умов, а й запорукою подальшого психологічного, особистісного та соціального розвитку [42].

Емоційне напруження, зниження продуктивності пізнавальних процесів, виникнення комунікативних проблем, зміна механізмів саморегуляції є ознаками емоційної дезадаптації. Емоційна дезадаптація, як зазначає М.Тіхонова, частіше виявляється у дітей молодшого віку саме через домінування емоційного компонента у структурі адаптаційних механізмів [71].

Порушення стосунків з дорослими (батьками, педагогами) та однолітками, довготривалий вплив на дитину травмуючої ситуації у школі та сім'ї є причинами емоційної дезадаптації. У результаті цього у дитини проявляється напруження, конфліктність, тривожність, агресивність. Як наслідок емоційної дезадаптації у дитини спостерігається надмірна загальмованість. Специфічною рисою таких дітей є надмірна активність, яка не має своєї осмисленої спрямованості.

Емоційна дезадаптація може виражатися у таких формах поведінки як гіперактивність, тривожність, агресія. Окрему групу складають діти з аутичною формою поведінки із симптомом відторгненості.

До груп ризику шкільної дезадаптації належать діти з порушенням

емоційно-вольової сфери. Як вже зазначалося, сформованість емоційно-вольової сфери є важливим компонентом емоційної готовності, яка полягає у здатності довільно регулювати свою поведінку. У період становлення емоційно-вольової сфери у дитини виникає здатність опосередковувати свої дії правилами. З цієї причини психологи (Л. Божович, О. Запорожець, Л. Венгер) зазначають, що готовність до школи створює соціальна зрілість, тобто довільна, опосередкована поведінка, а не уміння читати, рахувати, писати [55].

Емоційна неготовність до навчання у школі може стати причиною не оволодіння дитиною навчальною діяльністю. Однозначної причини неготовності не виявлено, вони можуть бути різноманітними, починаючи з умов виховання у сім'ї. Якщо дитину надмірно опікати і не розвивати у ній самостійності або ж навпаки, виховувати дитину в умовах вседозволеності, потрапляючи в умови шкільного навчання, де з'являються певні правила, кордони, вона стає безпорадною.

Найчастіше порушення емоційно-вольової сфери спостерігається у дітей із синдромом гіперактивного розладу і дефіциту уваги. Причиною цього синдрому є запізніле формування функцій лобних ділянок кори головного мозку, які відповідають за контроль та організацію поведінки людини. Надмірна активність, рухливість, непосидючість, неуважність є основною ознакою синдрому. Отже, основою порушення поведінки є біологічні причини, а не погане виховання, однак за допомоги правильного, цілеспрямованого виховання можна знизити негативні наслідки гіперактивного розладу.

Найбільше проявляється гіперактивний розлад саме з початком шкільного навчання, оскільки цей час дитина стикається з численними правилами, виконувати, які вона не в змозі. Як показує досвід, успішно адаптуватися до навчання дітям з гіперактивним розладом допоможе кваліфікований педагог, однак статистика показує що таких випадків край мало. Корекційна робота з гіперактивною дитиною полягає у налагодженні

взаємодії з нею. Важливі переживання позитивних емоцій, що виникають від успішного виконання поставленого завдання. Вони є особливо цінними, оскільки дозволяють закріпити досвід регульованої поведінки [55].

Повноцінний емоційний розвиток призводить до формування готовності дитини до школи з названого напрямку, тому важливо визначити, яким чином відбувається забезпечення даного аспекту з боку законодавства.

Під час підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи педагоги спираються на Базовий компонент дошкільної освіти та відповідні програми розвитку дітей затвердженні міністерством освіти і науки України. Зміст базового компоненту побудовано у відповідності з віковими можливостями дітей на основі педагогічних принципів (гуманізації, індивідуалізації, систематичності тощо). Розробники компоненту вказують на основні лінії формування здоров'я дошкільників, а саме фізичного, психічного, морально-духовного, звертають увагу на особистісні цінності як своєрідний внутрішній стрижень, ціннісно-етичні орієнтації з формування навичок практичного життя, сприйняття емоційного розвитку індивідуальності дитини [3].

Розвиток дитини не обмежується дошкільною освітою, подальше навчання відбувається у початковій школі. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що підготовка дітей до школи ґрунтується на вимогах та критеріях оцінки дошкільної зрілості. Така підготовка складається з фізичного, емоційного, пізнавального і особистісного розвитку дитини, і її готовності до взаємодії з навколишнім світом. Дошкільну зрілість дитини та її психологічну готовність до систематичного навчання у школі характеризують сформованість самосвідомості, адекватної ідентифікації себе зі своїм «Я», здатність уявляти себе в минулому, теперішньому, майбутньому часі, уміння співвідносити свої бажання, можливості та прагнення до здійснення мети діяльності, орієнтуватись у своїх основних правах і обов'язках [3].

Освітня програма для дітей від двох до семи років «Дитина» поділена на розділи за віком, у яких чітко прописані компетенції дітей за освітніми

лініями базового компоненту. Окремим пунктом виступає розділ присвячений підготовці до школи у якому зроблено акцент на позитивне ставлення дитини до навчання у школі. Важливо аби дитина не боялася школи, а передчувала момент навчання. Що потрібно зробити аби досягти цього ставлення з боку дітей описано у програмі, а саме: наявність шкільної атрибутики у куточках, оновлення змісту та форм роботи, включення шкільної тематики у життєдіяльність дітей у межах закладу освіти, цілеспрямована, роз'яснювальна робота з батьками, налагодження зв'язків зі школою. Все це допомагає дитині набути позитивних емоційних вражень, що у свою чергу, полегшує процес адаптації до нового середовища [20].

Програма «Впевнений старт» визначає показники готовності дитини до школи. Показниками емоційно-вольової готовності є:

- сформованість уміння керувати власною поведінкою та емоціями у різних життєвих ситуаціях(ситуаціях спілкування та діяльності);
- здатність переключатися з одного виду діяльності на інший, гідно долати труднощі під час виконання завдань, виражати підтримку іншим;
- наявність вольових якостей (самостійність, цілеспрямованість, зосередженість, відповідальність, дисциплінованість, наполегливість, рішучість, уміння налагоджувати ділові та емоційно позитивні стосунки з дорослими та однолітками;
- готовність докладати необхідних вольових зусиль для виконання завдань [52].

Отже, під емоційною готовністю розуміємо сформованість певних якостей особистості, що виражаються в емоційному комфорті дитини, позитивному ставленні до перспективи навчання у школі, контролі власних емоцій та почуттів.

Спираючись на виділені вченими та визначеними у програмах розвитку дітей показники емоційного розвитку, були окреслені такі компоненти емоційної готовності до школи як мотиваційний, когнітивний та діяльнісний, кожен з яких має свої критерії та показники (див. таблицю 1.1.).

Таблиця 1.1.

Критерії і показники емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до школи.

Критерії	Показники
<i>Мотиваційний</i>	Сформованість позитивно-емоційного ставлення до навчання; Бажання йти до школи вчитися, без тиску зовні.
<i>Когнітивний</i>	Знання основних емоцій; Диференціація емоційно-сміслових характеристик зовнішніх впливів; Володіння елементарною емоційною культурою, що самовиражається у соціально прийнятний спосіб.
<i>Діяльнісний</i>	Вміння виражати емоції за допомогою міміки, жестів, тональності голосу; Вміння співпереживати, щиро виражає свої емоції та почуття; Адекватність вираження своїх емоцій та реагування на зовнішні обставини.

Мотиваційний компонент виявляється у бажанні дитини навчатися у школі, отримувати нові знання. Кожна дія дитини викликана бажанням це робити. Дитина не буде щось робити, якщо вона не хоче і їй це не цікаво. Саме тому підключається мотиваційний компонент – ми маємо зацікавити дитину, дати мотивацію до навчання у школі.

Когнітивний компонент забезпечує знання дитини про емоції, вміння їх диференціювати. Без необхідних знань будь-яка людина буде почуватися невпевнено, тоді як у дітей ця проблема є більш гострою, оскільки доросла людина може спиратися на власний досвід, який у дітей майже відсутній. У цей час вступає когнітивний компонент, тобто знання, які вихователь та батьки мають дати в повній мірі.

Діяльнісний компонент виражається у практичному застосуванні цих знань – дитини виражає свої емоції, адекватно реагує на зовнішні подразники.

Сформованою емоційну готовність вважають, якщо в дитини наявна довільність психологічних процесів. Емоційну готовності дошкільників до навчання у школі можна визначити за наступними показниками:

- спостерігається у дітей здатність розпізнавати й розуміти невербальні та вербальні прояви емоцій інших людей;
- відбувається розвиток вищих почуттів та емоцій (співчуття, відповідальність, гордість тощо);
- присутня глибина і стійкість у прояві почуттів;
- простежується довільність у керуванні емоціями та почуттями.

Емоційна готовність дитини до школи визначається певними критеріями та показниками. Для того щоб адаптація дитини до нового середовища пройшла без шкоди для самої дитини необхідно щоб ці показники були щонайменше на достатньому рівні.

Отже, формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі – цілеспрямований процес, що має свої компоненти і показники; при її формуванні необхідно зважати на загальний рівень емоційного розвитку дошкільника, сформованість його емоційно-чуттєвої сфери.

1.3. Педагогічні умови формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

Емоційна готовність ґрунтується на рівні емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Звідси виникає потреба у забезпеченні повноцінного емоційного розвитку дошкільників. Розвиток дитини, в цілому, і емоційний у тому числі, формується у закладах дошкільної освіти і вдома вихователями і батьками дітей старшого дошкільного віку. Для досягнення поставленого завдання важливим є їх співпраця.

Емоційний розвиток у закладах дошкільної освіти забезпечується комплексно та виступає частиною розумового, особистісного розвитку. Програмами розвитку не передбачається виділення окремих занять для надання емоційної освіти. Однак, вихователі мають можливість включати розділ емоційної освіти в кожне заняття та опосередковано вчити дітей розрізняти емоції, контролювати їх, проявляти емпатію. Саме у дошкільному віці формується здатність довільно керувати своїми емоціями, тому дошкільник не вміє самостійно виражати свої почуття на емоційні переживання без спеціальної освіти. Емоції проходять шлях прогресивного розвитку, стають багатшими, більш насиченими за рахунок набутого досвіду, соціальних умов життя, виховання.

Вважають, що дитина існує у світі в трьох основних вимірах: фізичному – вчинками, діями; розумовому – думками, судженнями; емоційному або почуттєвому – щиросердечними проявами, бажаннями. Дитина живе емоціями, її поведінка, вчинки керуються емоціями. Особистість дитини починає формуватися в дошкільному віці і розвиток емоційної сфери відіграє у цьому не останню роль – емоції регулюють розумову діяльність дитини, її відчуття, дії [69].

Розвиток емоційної сфери передбачає гармонійне виховання різних емоцій і почуттів, формування в дитини необхідних навичок керування своїми емоціями і почуттями, розуміння своїх емоційних станів та причин їх виникнення. Низький розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку може спричинити затримку розвитку їхньої інтелектуальної сфери, що призводить до зниження інтересу до нового, зниження творчого прояву в ігровій діяльності; до «емоційної бурі», оскільки дитина не вміє керувати своїми емоціями, почуттями, що зумовлює імпульсивну поведінку, агресію, тривожність, ускладнення у спілкуванні з дорослими і однолітками.

Отже, виховання емоцій і почуттів дітей дошкільного віку виступає основою формування гармонійно розвинутої особистості, що характеризується всебічною готовністю, у тому числі емоційною, до

навчання у школі.

Аспекти, на які варто звертати увагу вихователям про роботі з формування емоційної сфери дошкільників, виділив у своїх працях В. Сухомлинський:

- емоційна культура дошкільника формується за умови постійного духовного спілкуванням дитини і педагога, взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань один за одного;
- незмінним емоційним стимулом думки є процес всебічного пізнання оточуючої дитину дійсності – явищ природи, її краси;
- за умови, що дитина одухотворена яскравими образами, які впливають на її почуття, відбувається узагальнення предметів і явищ навколишнього світу, як її особистісного переконання.

У дітей дошкільного віку простежується складність у переживанні своїх емоцій. Навіть прості емоції викликають труднощі у їх розумінні. Тим більше їй важко збагнути складні та різноманітні переживання інших людей. Так, виникає потреба у цілеспрямованій роботі з формування емоційної сфери дітей дошкільного віку, що спрямована на:

- стимулювання дорослими до вербальної передачі станів, емоцій, почуттів, переживань дітей – як своїх, так й інших;
- спонукання дітей до прояву своїх емоцій або переживання, свого ставлення до тієї чи тієї ситуації;
- навчання дітей способам адекватного вираження негативних емоцій та вмінь позбуватися їх.

Недооцінка емоційної сфери дитини, може призвести до дисгармонійного, тобто одностороннього, перебільшеного, розвитку якоїсь однієї властивості – частіше інтелекту, що, по-перше, не дає можливості глибоко зрозуміти особливості самого мислення й керування його розвитком, по-друге, не дозволяє до кінця виявити роль таких сильних регуляторів поведінки дитини, як мотиви й емоції.

Емоційний розвиток дошкільників відбувається і в родинному колі. Сім'я залишається найближчим оточення дитина протягом усього життя. Саме у родині дитина набуває перший досвід емоційної взаємодії. Емоційний клімат у сім'ї має суттєвий вплив на формування емоційної сфери дитини. Родина є фактором, що впливає на емоційний розвиток дитини дошкільного віку, тому може бути причиною емоційного неблагополуччя особистості.

Емоційне благополуччя дошкільника формується з появою у дитини почуття прихильності до близьких та дорослих людей, що її оточують. Концепція відносин В. Мясіщева відповідає і структурі батьківських відносин, що окреслюються трьома компонентами, за допомогою яких описуються психологічні відносини: емоційний, когнітивний і поведінковий. Так, до емоційного компоненту батьківських відносин належать сукупність переживань пов'язаних з дитиною; до когнітивного – уявлення батьків про характер, потреби, інтереси та цінності дитини; до поведінкового – стиль поводження з дитиною.

У родині діти починають відчувати свої перші емоції та почуття. Батьки мають вчасно пояснити дитині, що не існує правильних чи неправильних емоцій, всі вони важливі для формування особистості. Важливо, щоб батьки не карали дитину за те, що вона проявляє певні емоції, коли дорослі очікують від неї інакшу реакцію. І. Мельничук у своїй праці зазначає, що емоції дитини дають зрозуміти їм самим і дорослим їхній стан. Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, довіра, дають дітям відчуття надійності і безпеки. Ці емоції дають зрозуміти дітям, що в їхньому світі все гаразд. Від протилежних емоцій дітям погано, оскільки виникає відчуття небезпеки і незадоволення, вони попереджують, що щось не так. Страх спонукає у дитини виникнення бажання захистити себе; сум впливає на зниження енергії і дає час для того, щоб встигнути адаптуватися до втрати чи розчарування; гнів означає, що дитині трапилася перешкода; тепло і ласка допомагають збагнути дитині, що її люблять і цінують [49].

Критерії оцінки себе та інших формуються у дитини під впливом

спілкування у родині, завдяки чому у дитини дошкільного віку зароджується здатність співчувати іншим людям, вміння переживати чужі прикрощі та радощі як власні. Дитина починає розуміти, що у спілкуванні з дорослими і однолітками потрібно враховувати не лише свою думку, а й думки співрозмовника [70]. Батькам варто пам'ятати, що саме їх вплив сприяє формуванню емоційної сфери з перших місяців життя дитини.

Велику роль відіграє позитивна психологічна атмосфера в родині. Дитину мають оточувати люди яких вона поважає, до яких відчуває довіру і які відповідають взаємністю щодо цих почуттів. Діти, що відчувають міцний емоційний зв'язок з батьками виростають більш емоційно-стабільними порівняно з тими, хто не знав таких відносин. Діти що відчувають турботу, любов, довіру батьків, вчать так само ставитися до інших. Теж саме стосується і дошкільників, які у родині відчувають ворожість і нерозуміння, вони хоч і бояться батьків, але так само переймають їхні негативні риси. Отже, батьки мають пам'ятати, що саме вони є прикладом для наслідування і дитина завжди перейме для себе все позитивне і негативне, що дають їй батьки.

У своїй праці, про вплив сімейного виховання на емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку, Н. Гончарук і Л. Онуфрієва зазначають, що від урахування емоційних якостей дошкільників та забезпечення спрямованості на формування позитивних емоційних тенденцій у поведінці залежить ефективність емоційного розвитку. Недосконалість виховної тактики може спричинити низку проблем таких як труднощі емоційної адаптації, гіперактивність, агресивність, емоційна збудливість, імпульсивність, дитяча істерія, підвищена тривожність. Однак виховні впливи, що базуються на принципах гуманізму, поваги до особистості дитини; вплив на емоційні і моральні почуття; психологічна підтримка сприятимуть попередженню вказаних проблем [16].

Науковці визначили, що емоційний розвиток дітей дошкільного віку залежить від стилю сімейного виховання. Спираючись на тест В. Мініярова

були визначенні такі стилі виховання – невтручання, змагання, поміркованості, попереджувальний, контролю, співчуття.

- Стыль співчуття передбачає не застосування батьками ні покарань, ні заохочень, дитину люблять, оберігають від перевантажень (фізичних та психологічних), показують особистий приклад моральної поведінки.

- Стыль невтручання – повна безконтрольна свобода дій дитини, абсолютна байдужість батьків до її потреб: на людях дитина має дотримуватися правил пристойності, в усіх інших випадках дитина вільна у виборі форм поведінки.

- Стыль змагання характеризується пошуком батьками у діях дитини чогось видатного, відмінного від інших дітей; у разі успіху дитину чекає винагорода (словесна або матеріальна), батьки вчать не здавати завойованих позицій.

- Надати повну свободу дій, щоб дитина здобула досвід, шляхом самостійних спроб і помилок; батьки терпляче розповідають і відповідають на всі запитання, що виникають у дитини – стиль поміркованості.

- Попереджувальний стиль реалізується коли батьки, через страх за дитину, вважають, що вона не повинна діяти самостійно, тому повністю позбавляють її активної діяльності та виховують пасивною, постійно керованою.

- Стыль контролю представляється обмеженою свободою дій, суворо контрольований вихід дій дитини за межі батьківських уявлень, частими є покарання за неправильну поведінку. Всі ці стилі поєднуючись утворюють гармонійний стиль, у якому представлено все найкраще, що описано в попередніх стилях виховання.

Отже, батьки мають найбільший вплив на формування емоційної сфери своєї дитини, вона мов губка всмоктує все, що їй пропонують батько і мати. Через це завжди необхідно пам'ятати, що для того щоб у дитини правильно сформувалася емоційна сфера, від якої залежить емоційний розвиток в

цілому, дитина повинна бачити модель прояву почуттів: як можна через емоції показати своє ставлення до оточуючого світу, пояснювати нові емоції, з якими знайомиться дитина, в родині потрібно відкрито демонструвати свої почуття одне до одного, щоб дитина відчувала, що її в родині люблять, піклуються про неї, поважають.

Як було визначено, у формуванні емоційної сфери дитини старшого дошкільного віку визначну роль займає її оточення, тобто родина та заклад дошкільної освіти. Важливим є співпраця вихователів і батьків старших дошкільників, їх цілеспрямований вплив на емоційний розвиток дітей.

Теоретики і практики дотримуються положення про необхідність створення спеціального освітнього середовища для всебічного розвитку дошкільників. Готовність дітей до школи залежить від їх розвитку: якщо у дитини сформовані необхідні навички, є необхідні знання і мотивація, а також фізичний розвиток відповідає нормам, адаптація дитини пройде легше і без шкоди для психічного здоров'я першокласника.

Як вже зазначалося раніше, важливо аби дитина перебувала у стані емоційної рівноваги, спокою, тобто почувалася емоційно комфортно. Забезпечення емоційного комфорту відбувається за наступних умов:

- уникнення примусу дитини під час виконання певної діяльності;
- надання дитині права на особистий вільний час;
- забезпечення спокою вдома (уникнення крику, різких рухів);
- відмова від гіперопіки;
- створення розвивального середовища;
- стимулювання прояву творчості [63].

Формування позитивного ставлення у дітей до навчання у школі відбувається з метою уникнення емоційного дискомфорту з перших днів перебування у ній. Страх, через не виправдання сподівань своїх батьків часто викликає у дітей дискомфорт, тривожність, тому важливо, щоб дорослі вчасно пояснили дитині, що головне аби вона почувала себе комфортно, не

боялася сказати, якщо її щось турбує або вона чогось не розуміє. Батьки мають донести до дитини думку про те, що ніхто не чекає від неї відкриттів, батьки не перестануть любити, якщо вона не виконає правильно домашнє завдання.

Розуміючи важливість емоційного розвитку, комфорту, формування емоційної готовності виникає потреба у створенні емоційного середовища. Так як, дошкільнику притаманна емоційна нестійкість, яскравість, імпульсивність прояви емоцій, що змінюється адаптивністю, визначним є спрямованість педагогічної роботи з дітьми, батьками. Н. Тарнавська пропонує модель емоційно-розвивального простору в умовах закладу дошкільної освіти і родини. Модель включає в себе такі елементи: середовище емоційної підтримки, середовище емоційної активності, середовище емоційної корекції. Схеми емоційної підтримки та активності дошкільників розміщено у таблицях 1.2, 1.3.

Таблиця. 1.2

Схема емоційної підтримки дошкільників (за Н.Тарнавською)

Емоційна підтримка у ЗДО	Емоційна підтримка у родині
<p>Формування емоційної взаємодії вихователя з вихованцями.</p> <p>Сприяння виникненню позитивного емоційного настрою кожної дитини у групі (особливо в адаптаційний період).</p> <p>Стимулювання виникнення позитивного відношення вихованців ЗДО до перебування у групі, через створення емоційно теплих, дружніх відносин між ними.</p> <p>Створення в дитячій групі атмосфери</p>	<p>Інтенсивно розвивати, розширювати та зберігати емоційний контакт між дитиною та її батьками.</p> <p>Важливим значенням у підтримці емоційної чутливості в стосунках між членами однієї родини є яскраве вираження емоційного відгуку один на одного.</p> <p>Батьки повинні створити таку модель поведінки, яка б давала дитині можливість почувати себе цілком емоційно захищеною.</p>

<p>повної емоційної безпеки.</p> <p>Стимулювання колективних та індивідуальних яскравих емоційних переживань у дітей.</p> <p>Сприяння формуванню у вихованців позитивного «Я» образу.</p> <p>У міжособистісних стосунках з однолітками вчити вмінню пробачати, виявляти співчуття, симпатію.</p> <p>Сприяти розвитку здатності через якусь дію виказувати власний емоційний стан.</p> <p>Сприяти розвитку вміння вихованців чітко реагувати на жести дорослого, його міміку, інтонацію голосу.</p> <p>Через тісний емоційний контакт між дитиною і дорослим стимулювати здатність до спільної роботи.</p> <p>Співчуття і всебічна підтримка дитини у емоційних переживаннях, здатність контролювати власні емоції.</p>	<p>Сприяти виникненню та розвитку у дітей яскравих емоційних переживань, пов'язаних з життям їхніх родин.</p> <p>Активна допомога дорослої людини дитині у створенні умов для її самореалізації (власного «Я»).</p> <p>Необхідність емоційної підтримки доброго, ніжного, шанобливого відношення до близьких людей, до рідних батьків.</p> <p>Необхідність активної підтримки, спільної діяльності дитини та дорослого, досягнення позитивної емоційної атмосфери від взаємодії.</p>
--	--

Перший сектор емоційного середовища – це емоційна підтримка (див. табл. 1.2). Ще в пренатальний період дитина встановлює емоційний зв'язок з матір'ю, згодом ці зв'язки збільшуються і поширюються на інших близьких як однолітків так і дорослих. Підтримка з раннього дитинства позитивних емоцій, а пізніше вищих емоцій (співпереживання, співчуття) формують каркас емоційної чутливості. Головне не оберегати дитину від негативних

почуттів і підтримувати лише позитивні емоцій, а вчити розпізнавати свої емоції, встановлювати причину їх виникнення, вміти контролювати негативні емоції. Все це діти отримують з досвідом, і завдання дорослих як вихователів, так і батьків допомогти дитині отримати цей досвід. Нижче наведена таблиця надання емоційної підтримки дошкільників у ЗДО і родині, яку пропонує Н. Гарнавська.

Вибух емоцій у дошкільників можна побачити, коли вони зустрічаються з чимось новим, особливо якщо це щось нове їм подобається. Коли дитина вже усвідомлює себе емоційна активізація переживань відбувається під час спілкування з дорослими та ігрової діяльності. Саме в провідній діяльності діти можуть відтворювати життєві ситуації та переживати справжні емоції та почуття.

Оптимізація емоційно-чуттєвої сфери відбувається у іграх та ігрових заняттях психологічного спрямування – ігри на накопичення емоцій, ігри на зняття емоційного напруження, ігри з емоційним забарвленням у стосунках дитини з однолітками і дорослими, ігри та вправи на подолання негативних емоцій, ігри на розвиток емпатії у дітей. Використовуючи ігротерапію можна створювати ситуації, які б викликали у дітей певні емоції та дії, що у своє чергу збагачує досвід дитини. Також емоції викликає спільна діяльність з дорослими, яка залишає у пам'яті дітей пережиті враження. Усе зазначене спонукає до внутрішньої активності особистості.

Таблиця. 1.3

Схема емоційної активності дошкільників (за Н.Гарнавською)

Емоційна активність у ЗДО	Емоційна активність в родині
<p>Організація найбільш сприятливого ігрового та предметного середовища. Для формування активної та оптимальної емоційно-чутливої сфери дитини у педагогічному</p>	<p>Дуже велику роль у емоційному насиченні, діяльності дитини та стимуляції її рольової поведінки відіграють ігрові дитячі кімнати, які виконують функцію розвивального</p>

<p>процесі доцільно застосовувати цікаві ігри, ігрові вправи та ігрові заняття.</p> <p>Ігрова терапія сприяє розвитку емоційної активності у дошкільників.</p> <p>Захопливі дійства, такі як організація веселих, цікавих дитячих свят та розваг не є планової чи унормованою діяльністю.</p> <p>Організація театралізованої діяльності, регулярне відвідування театрів, музеїв, екскурсій, зустрічі з цікавими людьми різних професій сприяє розвитку кола емоційних вражень у дошкільнят.</p>	<p>середовища.</p> <p>Заохочення проведення спільних, цікавих ігор дитини із дорослою людиною.</p> <p>Організація та проведення сімейних свят з обов'язковим урахуванням дитячої субкультури.</p> <p>При розширенні кола емоційних взаємин між людьми різної статі та віку відбувається процес збагачення новими емоційними враженнями.</p>
---	---

Не менш важливою є корекція емоційних станів дітей дошкільного віку. Причини емоційних розладів можуть бути різноманітні, тож важливо зрозуміти причину розладу та вчасно розпочати корекційну роботу. Потрібно розуміти, що у разі виникнення у дитини емоційного розладу, вона в першу чергу залишається дитиною, тому і працювати з нею потрібно обережно, оскільки психіка дитини тільки формується, організм ще продовжує розвиватися, а мозок продовжує дозрівати. Потрібно враховувати скільки дитині потрібно буде зазнати витрат для досягнення результату. Головне – донести до дитини, що її приймають і люблять такою, яка вона є, і будуть завжди про неї піклуватися в незалежності від результату.

У роботі Н. Тарнавської були виділені завдання емоційної корекції:

- акцентувати увагу дітей на проявах емоцій як власних, так і сторонніх;
- наслідувати емоції інших через ігрову, театралізовану діяльність;
- аналізувати власні емоції та почуття;

- намагатися вербально виразити емоційний стан;
- контролювати прояв емоцій, поведінку, знати як стримати негативні емоції, покращити власний настрій [67].

Отже, розуміючи значення емоційної готовності для успішного переходу дитини до нового етапу свого життя були виділені наступні умови забезпечення емоційного розвитку, що у свою чергу є основою формування емоційної готовності:

1. Забезпечення цілеспрямованого впливу на емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку з боку їхніх батьків та вихователів.

2. Створення емоційного середовища у закладі дошкільної освіти і вдома, яке включає в себе середовище емоційної підтримки, середовище емоційної активності, середовище емоційної корекції.

3. Співпраця вихователів і батьків дітей старшого дошкільного віку.

Для впровадження визначених умов, необхідною є розробка програми емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку, спрямованої на формування емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі. Вона включає в себе такі розділи як: теоретичний та практичний, які забезпечують обізнаність дітей у світі емоцій та почуттів та задовольняють потребу дитини у практичному вираженні своїх емоцій.

Висновки до розділу 1.

У першому розділі кваліфікаційної роботи здійснено теоретичний аналіз понять «емоції» «емоційний розвиток», «емоційна зрілість», «готовність до школи», розкриті види емоцій, складові психологічної готовності і компоненти емоційної готовності, як частини психологічної, причини дезадаптації та способи їх уникнення, ґрунтуючись на працях учених (Л. Венгер, Л. Божович, О. Запорожець, К. Ізард, Л. Кравчук, П. Симонов, М. Тіхонова та інших).

Аналіз теоретичних джерел засвідчив, що емоційна готовність дітей

старшого дошкільного віку до навчання у школі залежить від рівня їхнього емоційного розвитку. Повноцінний емоційний розвиток виступає основою для формування емоційної зрілості, яка характеризується сформованим емоційно-ціннісним ставленням до навколишнього світу, наявністю уявлень про емоційні прояви особистості, усвідомленням емоційної поведінки.

Емоційна готовність дітей виступає частиною психологічної готовності та є важливою умовою успішної адаптації дошкільників до навчання у школі. Емоційна готовність дозволяє дитині почуватися емоційно комфортно, що в свою чергу зменшує психологічне навантаження на неї.

Для формування емоційної готовності старших дошкільників до школи необхідно забезпечити регулярний емоційний контакт дітей із дорослими (батьками, вихователями), які допомагають дитині пізнати світ емоцій та на власному прикладі демонструють модель вираження власних емоцій та почуттів.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

2.1. Вивчення рівнів сформованості емоційної готовності до школи дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичний аналіз проблеми формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі є підставою для застосування окреслених педагогічних умов у родині та закладах дошкільної освіти. Для виявлення ефективності розробленої програми емоційного розвитку старших дошкільників необхідною умовою є проведення констатувального експерименту.

Метою констатувального етапу експериментальної роботи є вивчення рівнів сформованості емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до школи. Перед впровадженням програми емоційного розвитку дошкільників одним із висунутих завдань, було визначення особливостей роботи вихователів з розвитку емоційної сфери старших дошкільників та ставлення батьків до емоційного розвитку їх дітей вдома.

Педагогічний експеримент проводився на базі закладу дошкільної освіти № 47 м. Маріуполя Донецької області. В ньому взяло участь 46 дітей старшого дошкільного віку: до експериментальної групи (ЕГ) входило 24 дитини, до контрольної групи (КГ) – 22.

Констатувальний експеримент умовно був поділений на два етапи: на першому етапі проводилося опитування вихователів та батьків старших дошкільників щодо їх роботи з емоційного розвитку дітей, на другому – діагностика рівнів сформованості емоційної готовності дошкільників до навчання у школи.

Для реалізації першого етапу констатувального експерименту було

проведено анкетування з вихователями закладу дошкільної освіти для визначення їхнього ставлення щодо емоційного розвитку дошкільників, а також аналіз програм розвитку для якими працюють в закладі дошкільної освіти.

Аналіз календарних планів вихователів продемонстрував особливості планування роботи з емоційного розвитку дошкільників, серед них – засвоєння дитиною соціальних форм вираження емоцій та почуттів; формування вищих почуттів – моральних, інтелектуальних, естетичних; розвиток здатності передбачення емоційних результатів своєї діяльності; розвиток емпатії, як результату перетворення дошкільника в суб'єкт емоційних відносин. Не всі вихователі приділяють увагу емоційному розвитку як окремому напрямку підготовки дітей. Варто відзначити, що деякі вихователі (20%), взагалі не зазначають у календарному плані роботу з емоційного розвитку.

Розроблена анкета для вихователів включала в себе питання, щодо особливостей організації умов емоційного розвитку дошкільників (Додаток А). Дані анкетування показали, як вихователі розуміють поняття «емоційна готовність», які методи (бесіди, розповіді, казки, робота з відео сюжетами, творча діяльність), методичні засоби (рольові ігри, психогімнастика, комунікативні ігри, релаксація тощо) використовують для забезпечення формування емоційної готовності дітей до навчання. Так, наприклад, на запитання «Що Ви розумієте під поняттям «емоційна готовність дітей старшого дошкільного віку до школи?» вихователі дали відповідь, що емоційна готовність – це психологічний стан дитини, коли вона позитивно налаштована на навчання у школі, морально готова до нової ролі – ролі учня.

Вихователі зазначають, що під час формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку вони використовують наступні засоби: гра «Мімічна гімнастика» (діти виконують ряд вправ для мімічних м'язів обличчя, це допомагає дитині виражати свої емоції не вербально), гра «Музика та емоції» (прослухавши музику діти мають словами описати її настрій), вправа

«Який (яка) я» (діти мають описати свій настрій, порівнявши з будь-яким явищем навколишнього середовища).

Також, анкетною передбачено виявлення труднощів з якими стикаються вихователі при роботі з дітьми. До таких належить різна ступінь збуджуваності кожної окремої дитини, неуважність дітей під час занять. Однак, вважаємо за потрібне визначити ще одну причину недостатнього рівня емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку – незацікавленість самих вихователів у забезпеченні емоційного розвитку дошкільників (вихователі не приділяють увагу емоційному розвитку, як окремому аспекту підготовки дошкільників).

Отже, результат аналізу проведеного анкетування дав підстави для наступних висновків щодо стану процесу формування емоційної готовності дошкільників до навчання у школі:

- більшість вихователів (75%) розуміють поняття «емоційна готовність дітей старшого дошкільного віку до школи»;
- для забезпечення емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі застосовують різні методи та методичні засоби, наприклад, бесіди, ігри, психогімнастики тощо;
- успішне формування емоційної готовності старших дошкільників до школи залежить від цілеспрямованого впливу на емоційний розвиток дітей; зацікавленості дорослих (вихователів, батьків) у досягненні результату – сформованої готовності до навчання; подолання вихователями труднощів, що виникають під час роботи.

Доцільним було проведення спостереження педагогічної діяльності вихователів при роботі з дітьми з формування емоційної готовності та реакції самих дітей під час освітнього процесу (Додаток Б). Під час спостереження звертали увагу на наступні показники: особливості емоційних реакцій, загальний емоційний фон (використання у мовленні назв емоцій та почуттів, уміння мімічно та вербально передавати власні емоції та почуття, наявність тривожності, агресивності в поведінці, уміння контролювати вияв власних

емоцій), емпатійність дітей (уміння співпереживати, співчувати іншим, уміння враховувати настрій іншої людини при взаємодії з нею, вид емоційного ставлення до інших), особливості мотивації (потреба в переживанні позитивних емоцій, виявлення інтересу до власного емоційного стану та переживань інших). Результати анкетування були підтвердженні даними, отриманими при спостереженні і аналізі педагогічної діяльності в освітньому процесі у ЗДО. Схематично отриманні результати вказані на рис. 2.1.

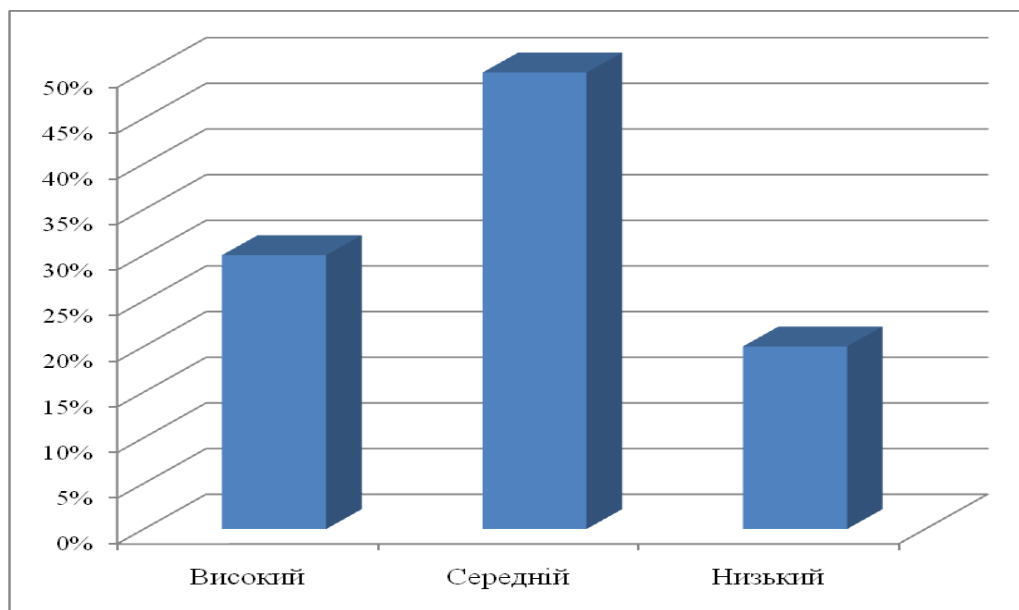

Рис. 2.1. Діагностика рівнів готовності вихователів ЗДО до формування емоційної готовності дітей дошкільного віку.

За результатами тестування педагогів було виявлено, що високий рівень готовності до формування емоційної сфери дошкільників мають 30% педагогів, половина респондентів (50%) мають середній рівень готовності і 20% педагогів мають низький рівень готовності.

Результати діагностики вихователів, свідчать, що педагоги закладу дошкільної освіти потребують консультативної для розширення арсеналу роботи з дітьми та більшого акцентування уваги на розвиток емоційної сфери дитини.

Наступним кроком першого етапу констатувального експерименту було проведення анкетування батьків дітей старшого дошкільного віку. Їм було запропоновано відповісти на запитання заздалегідь підготовленої анкети (див. додаток В). Питання були орієнтовані на виявлення уявлень батьків про особливості емоційного розвитку їхніх дітей: емоційний досвід дитини, наявність у неї знань про емоції та почуття, а також особливості емоційної взаємодії батьків і дітей.

Результати анкетування показали, що більшість батьків розповідають дитині про емоції, почуття, відносини між людьми у тих випадках, коли про це питає сама дитина. Відповіді батьків старших дошкільників на вказане питання обмежувалися вибором серед п'яти варіантів (часто, ситуативно, якщо питає, рідко, ніколи). Відповідь «часто» спостерігалася у 13% респондентів, «ситуативно» і «якщо питає» є найбільш поширеними варіантами відповідей – 32% і 42% відповідно, у свою чергу відповіді «рідко» (10%) і «ніколи» (3%) відзначилися у невеликій кількості опитуваних (рис. 2.2).

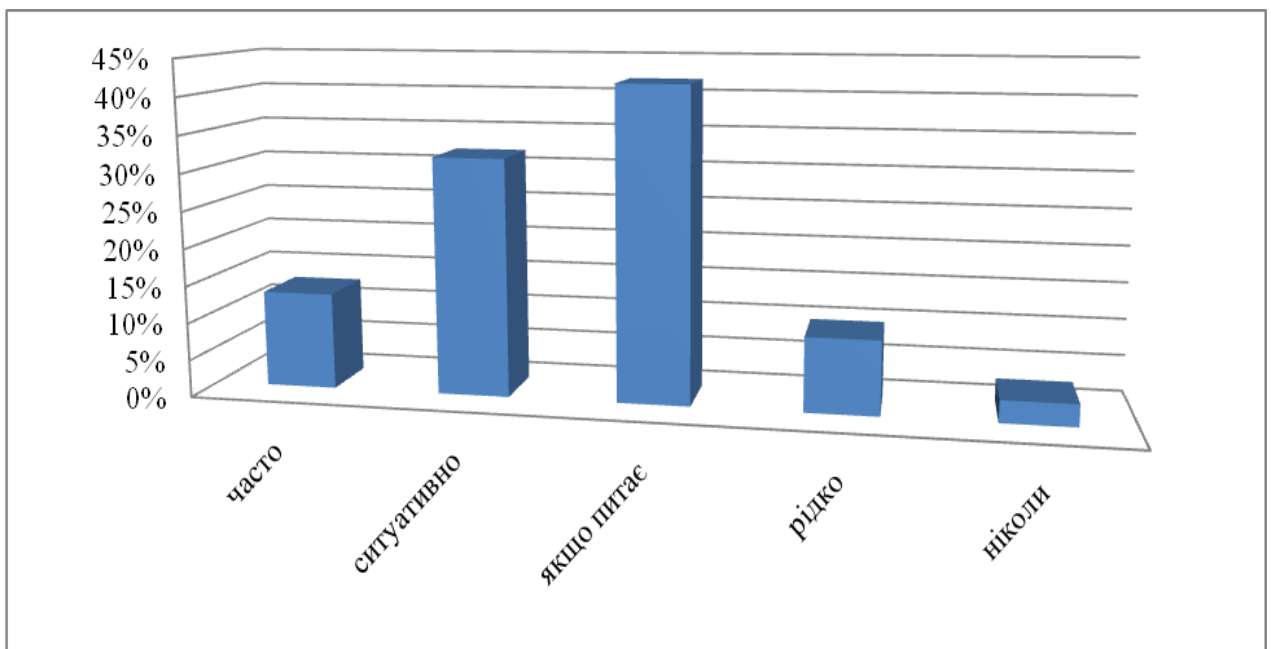

Рис.2.2 Особливості емоційної взаємодії батьків з дітьми старшого дошкільного віку.

Відповіді батьків на питання анкети засвідчили, як саме вони оцінюють емоційний розвиток своїх дітей, чи наявні у дитини, на думку батьків, знання про емоції та почуття, чи розвинута мімічна виразність дитини, чи приділяється увага дитині, коли її щось турбує. Проведення дослідження серед батьків дітей старшого дошкільного віку дало підстави до наступних висновків: у більшості дітей вказаного віку простежується наявність знань про почуття, емоції, певного емоційного досвіду; сформованість експресивності (мімічної виразності).

Результати опитування стали допоміжним засобом в діагностиці рівнів емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку, яка є другим етапом констатувального експерименту.

Для отримання емпіричної бази даних були проведені: спостереження, бесіди, ігри, вправи та серія діагностичних зрізів з дітьми старшого дошкільного віку. Варто зазначити, що кожен критерій емоційної готовності дітей вивчався окремо, і лише після отримання результату був представлений у співвідношенні з двома іншими.

За результатами діагностики було виділено три рівні сформованості емоційної готовності дошкільників: низький, середній, високий.

Низький рівень передбачав недостатню сформованість емоційно-мотиваційної сфери – емоції дитини погано виражені, їй важко диференціювати емоції та почуття інших людей, простежується слабка мотивація до навчання у школі.

При середньому рівні емоційної готовності до школи дитина називає основні емоції, відрізняє їх одна від одної, вміє співпереживати іншим, проявляє зацікавленість до навчання у школі.

Високий рівень емоційної готовності характеризується здатністю до критичного осмислення власного самовираження, адекватністю вираження власних емоцій та почуття, прагненням до емпатії, простежується бажання йти до школи, яке підкріплене адекватним уявленням про школу.

Детальна характеристика рівнів емоційної готовності дітей старшого

дошкільного віку до школи за кожним із виділених критеріїв та показників наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Характеристика рівнів емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

<i>Компонент емоційної готовності</i>	<i>Рівні емоційної готовності</i>		
	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
Мотиваційний	Дитина не виявляє інтересу до школи (внутрішня позиція школяра не сформована).	Інтерес дитини переважно до зовнішньої атрибутики шкільного життя (початкова стадія формування внутрішньої позиції школяра).	Навчальна орієнтація дитини, позитивне ставлення до школи (внутрішня позиція школяра достатньо сформована).
Когнітивний	Знання про емоції поверхові, дитині важко диференціювати емоційно-смісловий характер поведінки інших.	Наявні загальні знання дітей про емоції, диференціація емоційно-сміслового характеру поведінки у межах віку.	Наявні глибокі знання про емоції (як основні емоції, так і похідні від них), усвідомлене володіння емоційною культурою поведінки у соціумі.
Діяльнісний	Низький діапазон передачі емоційного стану вербально та не вербально, дитина відчуває труднощі у спілкуванні, не вміє співпереживати.	Дитина здатна тримати під контролем свої почуття, емоції; вміє виражати свої емоції за допомогою жестів, міміки.	Дитина відчуває яскравий емоційний відгук на переживання оточуючих, адекватно реагує на зовнішні і внутрішні подразники.

З метою отримання результатів про рівні сформованості емоційної готовності до школи дітей старшого дошкільного віку, було використано

діагностичні методики спрямовані на визначення мотивації дітей, їхніх знань про емоції та практичних вмінь (дитини виражає свої емоції та почуття за допомогою міміки, жестів, вербально передає свої почуття, адекватно реагує на подразники). За допомогою підібраних методик вирішувалися наступні завдання:

- з'ясувати рівні сформованості мотивації – бажання дітей вчитися у школі;
- визначити рівні знань дітей про емоції, сформованість вмінь диференціювати їх та особисте ставлення дітей до моральних та аморальних вчинків; здатності дітей виражати свої емоції вербально й не вербально та співпереживати іншим.

Для визначення рівнів сформованості мотиваційного компоненту старших дошкільників було використано діагностичну методику Т. Нежної, яка спрямована на визначення наявності у дітей бажання йти до школи.

Так, за методикою «Бесіда про школу» (автор Т. Нежнова), дітям було запропоновано відповісти на запитання, які стосувалися майбутнього переходу дітей до школи (Додаток Д). Бесіда містила такі питання: «Чи хочеш ти йти до школи? Чому ти хочеш йти до школи? Чи готуєшся ти до школи? Як саме?». Результати цієї бесіди дають зрозуміти чи сформована у дитини внутрішня позиція майбутнього школяра.

Обробка результатів діагностичної методики здійснювалася шляхом підрахунку балів в залежності від відповіді дитини, отримані дані про рівень мотиваційного компоненту емоційної готовності до навчання у школі в ЕГ та КГ наведено в таблиці 2.2.

Відповідаючи на запитання, дітям було складно сформулювати, що їм подобається у школі, оскільки не всі діти були особисто у школі, а знають лише з розповіді дорослих. У переважної більшості (64%), як в експериментальній групі так і в контрольній, у дітей сформована початкова стадія формування внутрішньої позиції майбутнього школяра.

Таблиця 2.2.

**Результати діагностики сформованості мотиваційного компоненту
емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку.**

<i>Рівні</i> \ <i>Групи</i>	<i>Експериментальна група</i> (у %)	<i>Контрольна група</i> (у %)
Низький	12,5	13,6
Середній	62,5	63,6
Високий	25	22,8

Під час бесіди були використані наступні запитання: «Чи хочеш ти йти до школи?», «Чому ти хочеш йти до школи?», «Чи готуєшся ти до школи? Як саме?», «Якби тобі не потрібно було ходити до школи, чим би ти займався вдома, як би проводив свій день?». Коли ми ставили перше питання більшість дітей (80%) відповідали позитивно, у той час як 12% дітей, що приймали участь у бесіді, ще не визначилися у своєму бажанні і 8% дітей категорично відмовлялися йти до школи. Відповіді на друге питання «Чому ти хочеш (не хочеш) йти до школи?» відрізнялися своєю оригінальністю: Артем М. сказав, що хоче піти до школи, тому що старша сестра розповідала, що там є смачна їжа, Аня Р. хотіла б піти до школи, бо батьки обіцяли купити гарну форму і портфель, а Оля С. хотіла б знайти багато друзів й отримати нові знання, у той час як Рома К. сказав, що не хоче йти до школи, тому, що буде отримувати двійки і тата будуть викликати до директора.

На запитання «Чи готуєшся ти до школи? Як саме?» більшість дітей (70%) розповідали, що батьки їм купують шкільні речі (зошити, олівці, фарби, альбоми тощо), тобто у дошкільників був сформований інтерес до шкільної атрибутики. Однак, були дітей (25%) які відповіли, що готуються вони до школи повторюючи з батьками абетку, вивчаючи вірші, вирішуючи вирази з математики.

На останнє запитання «Як би не потрібно було ходити до школи, чим би ти займався вдома, як би проводив свій день?» найбільш поширеною

відповіддю був варіант, що діти займалися б заняттями які не стосувалися навчання у школі або закладі дошкільної освіти – гралися, доглядали за домашніми улюбленцями, допомагали мамі або татові по господарству, однак також були відповіді щодо занять дошкільного циклу – малювання, конструювання, ліплення тощо.

Аналізуючи результати діагностики дошкільників дійшли висновку, що більшість дітей проявляють інтерес переважно до зовнішньої атрибутики шкільного життя, тому важливо проводити з дітьми інформаційні бесіди, заходи, щоб у дітей було сформоване чітке уявлення майбутнього навчання у школі.

Діагностика рівня сформованості когнітивного компоненту емоційної готовності проводилася на основні наступних методик: методика «Яка це емоція?», методика «Лінеограма», методика «Сюжетні картинки» (Додаток Д). Перша методика спрямована на вивчення знань дітей про емоції, методика «Лінеограма» визначала рівень сформованості у дитини уміння розрізняти емоції, наявність емоційного комфорту, тоді як методика «Сюжетні картинки» була спрямована на визначення рівнів сформованості у дітей оцінки моральних та аморальних вчинків.

Дані про результати діагностики когнітивного компоненту сформованості емоційної готовності дітей до навчання у школі наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати діагностики сформованості когнітивного компоненту емоційної готовності у дітей старшого дошкільного віку

<i>Групи</i>	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
<i>Рівні</i>	<i>(у %)</i>	<i>(у %)</i>
Низький	20,9	18
Середній	37,5	41
Високий	41,6	41

Варто зазначити, що значна кількість дітей знають основні емоції та досить чітко відрізняють їх одну від одної, однак в обох групах були діти яким важко було визначити такі емоції як гордість і огида (ЕГ – 18,75% та КГ – 13,3%).

До середнього рівня належали діти, які в основному правильно визначили емоції та які правильно виконали завдання за методикою «Лінеограма», хоча й зіштовхнулися зі складностями. Методикою передбачено, що діти прослухавши розповідь малюють те, про що почули, а саме лінії, які наділені різними емоціями. Деяким дітям довелося нагадувати, що вони можуть використовувати різні кольори для зображення ліній. Діти, які належали до високого рівня змогли не лише оригінально виконати завдання, а й дати пояснення свого вибору кольору та форми ліній: «Сумна лінія у мене сірого кольору, напевно їй самотньо, тому вона сумна», «Жовта лінія – це весела лінія, я намалювала її яскравою та «танцюючою».

Досить добре діти впорались з третім завданням – «Сюжетні картинки». Дітям потрібно було розкласти картинки на дві групи: в одній групі, ті на яких зображені гарні вчинки, в іншій – погані. Варто зауважити, що діти давали власну оцінку, щодо сюжетів зображень. Так, на картинці із зображенням хлопчика, що допомагає бабусі донести їй речі у більшості випадків (ЕГ-75%, КГ – 73,3%) діти були зацікавленими та відповідали: «Стареньким потрібно допомагати, тому що їм важко самим нести речі», у той час як при розгляданні зображення де мама сварить доньку діти насуплювалися і їх відповіді були неоднозначними. Один хлопчик сказав: «Ця картинка погана, тому що не можна сварити дітей», тоді як інша дитина сказала: «Напевно дівчинка зробила щось погане, наприклад розбила улюблену чашку своєї мами, тому вона свариться».

Аналізуючи результати діагностики, відповіді дітей враховувалися комплексно з трьох виконаних завдань. Це допомогло оцінити рівень знань дітей про емоції та здатність диференціювати їх одна від одної. Ті діти які показали високі результати при виконанні першого завдання, не мали

особливих проблем із малюванням «емоційних ліній».

Вивчення рівнів сформованості діяльнісного компоненту емоційної готовності до школи у дітей старшого дошкільного віку відбувалося за допомогою діагностичної методики Л. Стрелкової, спрямованої на виявлення особливостей використання дітьми міміки та пантоміміки, мовлення, при демонстрації емоцій, а також розуміння дітьми емоційного стану інших (Додаток Д). Кожне завдання проводилося індивідуально та кожна відповідь фіксувалася у заздалегідь підготовленій таблиці. Результати діагностики сформованості діяльнісного компоненту старших дошкільників наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати діагностики сформованості діяльнісного компоненту емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку.

<i>Групи</i> <i>Рівні</i>	<i>Експериментальна група</i> <i>(у %)</i>	<i>Контрольна група</i> <i>(у %)</i>
Низький	20,9	18
Середній	41,6	45,5
Високий	37,5	36,5

При виконанні першого завдання, діти мали продемонструвати різні емоції (радість, сум, страх, здивування, гнів) за допомогою міміки і жестів. Завданням передбачалося фіксувати міміку та пантоміміку дітей під час показу певної емоції. Так, при демонстрації суму Саша К. використовував міміку – внутрішні куточки брів підняті і злегка зведені разом, куточки рота опущені донизу; Оля Ж. показуючи страх піднімала та зводила брови, у дівчинки з'являлись горизонтальні зморшки на центрі лоба, широко розплющувала очі, напружувала губи та відкривала рот. Схожими ознаками користувалась більшість дітей – запропоновану емоцію було легше показувати мімікою, ніж мовою жестів. Однак, приблизно третина дітей соромилися показувати названі емоції, причиною чого був страх перед

однолітками (Аліса Н. коли вийшла показувати здивування, довго не наважувалася щось показувати, а потім підійшла до виховательки та запитала, чи може вона цього не робити, бо інші будуть сміятися). Варто зазначити, що дітей не змушували показувати ту чи іншу емоцію, якщо вони цього не хотіли. Однак були випадки, коли діти, що відмовлялися від завдання, ще до його завершення самі пропонували спробувати щось показати. Найлегше дітям було продемонструвати емоції радості і здивування, у той час як гнів та страх викликали певні труднощі.

Для визначення експресивності мовлення дітям було запропоновано сказати фразу «У мене є пес» радісно, сумно, злякано, розгнівано та здивовано. Варто відмітити, що це завдання діти сприйняли з цікавістю та виконували його самостійно впродовж дня. Однак не всім дітям вдалося з ним впоратися – діти повторювали фразу з однаковою інтонацією. Наприклад, у Артема М. однаково звучала фраза сказана злякано та здивовано, однак дуже виразно – радісно, сумно і сердито, у той час як Мілена К. добре впоралася з усіма варіантами інтонацій, окрім інтонації «страху».

Завдання, спрямоване на виявлення здатності розуміти емоційні стани інших, складалося з двох блоків: перший блок містив запитання, відповіді на які передбачали пояснення дітьми коли саме людина може відчувати певну емоцію («Коли людина дивується?», «Коли буває соромно?», «Коли буває радісно?», «Коли людина відчуває сум?» тощо), у той час як запитання другого блоку спонукали дитину відповідати про емоції, причини їх виникнення, які відчуває людина у певних ситуаціях, наприклад «Що ти відчуваєш, коли їси улюблену цукерку?», «Що станеться з людиною, якщо вона побачить на березі грушу?», «Як ти вважаєш, чому дівчинка почервоніла, коли їй зробила зауваження?», «Що відчуває кішка, коли за нею біжить пес?» тощо. Варто зазначити, що діти, які не змогли пояснити, що може відчувати людина у конкретній ситуації були віднесені до низького рівня розвитку емпатії. До середнього рівня належать діти, які відповідали на питання (Коли людина може здивуватись? Коли буває соромно?) наводячи

прикладі, згадуючи власний досвід. До високо рівня увійшли ті діти, які не відчувати складнощів відповідаючи на запитання двох блоків.

Узагальнені дані про рівні сформованості емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі у ЕГ та КГ схематично представлено на рис. 2.3.

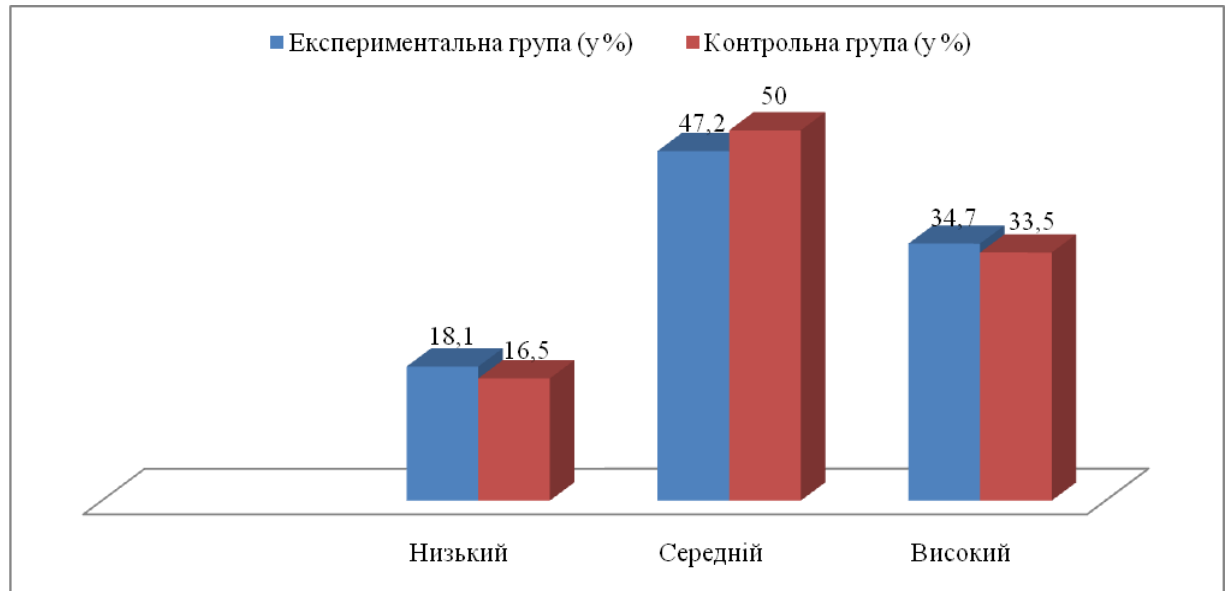

Рис. 2.3. Діаграма рівнів сформованості емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі (у %).

При вивченні рівнів сформованості емоційної готовності до навчання у школі дітей старшого дошкільного віку враховувалися не лише результати діагностики, а й дані спостереження, бесід з дітьми, анкетування батьків, що проводили напередодні проведення діагностики дошкільників, задля отримання достовірних висновків.

Отже, спираючись на узагальнені дані про рівні сформованості емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі, можна зробити висновки, що більшість дітей як в експериментальній, так і в контрольній групі мають середній рівень сформованості емоційної готовності. При цьому можна сказати, що у дітей наявні знання про емоції, вони можуть відрізнити одну емоцію від іншої, але не зважаючи на звичну емоційність дітей, не всі можуть продемонструвати задану емоцію

використовуючи міміку, пантоміміку та інтонацію.

Отримані результати, свідчать про необхідність реалізації на базі закладу дошкільної освіти та вдома програми формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку. Програма передбачає використання різних форм роботи з дітьми для цілеспрямованого впливу на розвиток їхньої емоційної сфери, залучення для цього фахівців ЗДО та батьків старших дошкільників, що, за припущенням, призведе до підвищення рівня емоційної готовності до школи.

2.2. Реалізація педагогічних умов формування емоційної готовності до школи дітей старшого дошкільного віку.

Метою формувального експерименту була перевірка теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

Для досягнення поставленої мети було сформовано наступні завдання:

- впровадження програми формування емоційної готовності дітей дошкільного віку;
- створення емоційного середовища у ЗДО і вдома;
- консультування батьків дітей старшого дошкільного віку щодо забезпечення формування емоційної готовності дошкільників.

Організація формувального експерименту була побудована на наступних принципах: принцип активності, принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дошкільників, принцип поетапності (навчання дітей проводилося за етапами), принцип доступності, принцип діяльності, принцип психологічної комфортності.

Програма емоційного розвитку старших дошкільників була розроблена для фахівців закладу дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку з метою узагальнення, систематизації знань та полегшення процесу формування емоційної готовності дошкільників. Програма містить наступні

розділи:

- рекомендації, щодо створення емоційного середовища у закладі дошкільної освіти і вдома;
- поради для батьків;
- форми роботи з формування емоційної готовності дошкільників (у розділі представлені заняття, ігри, вправи для забезпечення формування емоційної готовності дітей дошкільного віку).

На початку формувального експерименту вихователів і батьків старших дошкільників ознайомили зі змістом програми, пояснили, на що слід звертати увагу при роботі з дітьми саме їм. Так, для вихователів була проведена методична консультація, мета якої ознайомити педагогів з планом роботи з формування емоційної готовності дошкільників. На ній обговорювались теми занять, які необхідно провести задля досягнення результату. Вихователям був запропонований перелік ігор та вправ, які доцільно використовувати при роботі з дітьми. Формою роботи з батьками задля ознайомлення з тими розділами програми, які знадобляться саме їм було обрано інтернет-технології та соц.мережі, що допомогли залучити всіх батьків експериментальної групи.

Перший розділ програми містить рекомендації, щодо створення емоційного середовища в умовах ЗДО і родини. Як вже було встановлено, таке середовище сприяє кращому емоційному розвитку дошкільників та допомагає встановити внутрішній емоційний комфорт. Модель емоційно-розвивального простору включає в себе наступні складові – середовище емоційної підтримки, емоційної активності, використання превентивних заходів для попередження емоційного дискомфорту. Рекомендації враховують такий поділ на складові та розділені у відповідності з ними.

Так, у пункті емоційної підтримки акцентується увага на таких показниках:

- встановлення емоційного контакту дорослих (вихователів і батьків) з дитиною;

- дитина має почуватися в безпеці, що досягається за допомогою створення позитивного емоційного настрою у групі;
- батьки мають стимулювати у дитини яскраві емоційні переживання, що пов'язані з родинним життям;
- вихователі мають вчити дітей пробачати інших, виявляти симпатію, співчуття;
- розвивати здатність проявляти свої емоції і переживання;
- забезпечувати спільну діяльність дорослих і дітей, від якої останні будуть переживати позитивні емоційні враження;

Сама назва розділу «Емоційна підтримка» вказує на те, що дорослі мають забезпечувати дитині підтримку, створювати умови для виникнення почуття безпеки у колі родини та в групі ЗДО. Дорослі повинні стимулювати у дітей виникнення позитивних емоцій для того, щоб створити каркас подальшого розвитку емоційної чутливості.

У складовій емоційної активності основна увага приділена забезпеченню прояву дітьми емоцій. Важливо, щоб дитина проявляла і позитивні, і негативні емоції, адже вони формують її емоційну сферу. У майбутньому, за умови створення «теплих умов» (потурання бажанням дітей, оберігання від навколишнього світу, нав'язування дитині власних бажань) для дитини та оберігання її від «поганих» емоцій, зіштовхнувшись із такою, можуть виникнути проблеми, оскільки у дитини не буде потрібного досвіду переживання негативних емоцій.

Забезпечення емоційної активності досягається за наступних умов:

- створення предметно-ігрового середовища, яке стимулюватиме емоційне насичення діяльності;
- застосування ігор, вправ, занять на активізацію емоційно-чуттєвої сфери дитини;
- організація свят та розваг, з урахуванням дитячої субкультури;
- розширення кола емоційних вражень під час спілкування з людьми,

відвідування театрів, музеїв.

Останньою складовою емоційного середовища є використання превентивних заходів для попередження емоційного дискомфорту. Активізація цього елемента відбувається у разі виникнення в дитини емоційного розладу. Важливим є вчасне встановлення причин розладу, а також розпочата корекційна робота, якою займаються спеціалісти. Під час роботи з дітьми необхідно звертати увагу на появу наступних симптомів: підвищена вразливість, дратівливість, неадекватна самооцінка, поява стійких страхів, тривожності, відсутність зовнішніх проявів почуттів та емоцій.

Отже, все це складає зміст першого розділу програми емоційного розвитку, у якому розкриваються особливості створення емоційного середовища в умовах ЗДО і родини.

Другим розділом програми є поради для батьків. У ньому містяться поради з розвитку різних аспектів формування емоційної готовності дошкільників. Так, у другому розділі програми батьки можуть знайти наступні поради:

- запобігання емоційного дискомфорту;
- словесні установки на формування емоційно-чуттєвої сфери;
- завдання з емоційного виховання дошкільників;
- розвиток емоційного інтелекту дитини.

Батькам були надані рекомендації, щодо ознайомлення з окресленими порадами, задля кращого розуміння особливостей формування емоційної готовності їхніх дітей до навчання у школі. Так, з батьками були проведені бесіди, щодо організації роботи вдома, а з тими батьками, що не змогли бути присутніми відбувалися онлайн-консультації.

Також батьків залучали до спільних заходів з дітьми у закладі дошкільної освіти: проведення занять, вікторин, виготовлення виробів з подальшою тематичною виставкою і у завершені тематичне свято «Світ емоцій». Під час проведення вікторини діти з допомогою батьків повинні були відповідати на наступні питання: «Яка емоція зображена на малюнку?»»,

«Які емоції роблять нас щасливими? Нещасними?». Разом зі звичайними питаннями були ще й питання на кмітливість, наприклад, «Чим пахне щастя?». Разом із запитаннями учасникам було запропоновано виконання практичних завдань, наприклад, намалювати в кружечках задані емоції (радість, страх, здивування, гнів, образу). Під час цього завдання діти зверталися за допомогою до своїх батьків, оскільки мали труднощі із візуальним відтворенням запропонованих емоцій (Оля Р. не знала як намалювати образу, а Женя А. сплутав страх і здивування). Загалом, вікторина пройшла успішно: діти активізували свої знання про емоції та почуття, батьки долучилися до процесу формування емоційної готовності дітей до школи та наочно побачили, як можна вдома граючи навчати дітей.

Останній розділ програми містить у собі приклади завдань, ігор, вправ для забезпечення емоційного розвитку дітей дошкільного віку. У розділі представленні різні форми роботи з дітьми, в залежності від змісту визначається їхня мета. Так у програмі є заняття на актуалізацію знань про емоції, розвиток у дитини уміння розрізняти емоції за жестами, мімікою, уміння передавати емоцію через зображувальну діяльність; ігри метою яких є стимулювання дітей показати емоції за допомогою міміки, жестів, охарактеризувати емоції та почуття вербально, тощо.

Отже, вихователям і батькам дітей дошкільного віку була запропонована розроблена нами програма емоційного розвитку дошкільників. Оскільки у ній вже були подані рекомендації щодо створення емоційного середовища, то її реалізація почалася саме з цього пункту. Вихователі і батьки отримали чіткі інструкції стосовно того, як можна створити в умовах закладу дошкільної освіти і родини емоційне середовище. З поданого матеріалу зрозуміло, що воно не потребує спеціального забезпечення – достатньо того, що є у наявності в групі і вдома. Емоційне середовище створюють діти і дорослі. Важливим завданням було донести цю думку до учасників експерименту.

Після того, як вихователів та батьків дошкільників ознайомили зі

змістом створення емоційного середовища, було здійснено перехід до наступного пункту реалізації програми розвитку, а саме цілеспрямований вплив на емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку за допомогою занять, ігор та вправ.

Вплив на формування емоційної готовності дошкільників відбувався поетапно – спочатку відбувалася актуалізація знань дітей про емоції та почуття, а згодом активізація зовнішньої демонстрації емоцій.

Так, для реалізації першого етапу були проведені наступні заходи: комплекс занять, ігри, вправи.

Наприклад, заняття «Чому ми радіємо», передбачало створення умов для активізації знань дітей про емоцію «радість», розуміння причин виникнення радості у себе та інших людей.

Заняття містило у собі декілька завдань та активностей, які б допомогли дитині досягти мети заняття. Під час першого завдання, яке має назву «Одного разу...», дітям пропонувалося послухати розповідь вихователя, а після сказати, на галявину якої саме емоції з Саду душі вони мали потрапити. Метою цього завдання було сприяти розвитку уявлень у дітей про причини виникнення радості. Після прослуховування розповіді виховательки діти пояснювали, за якими ознаками вони зрозуміли, що мова йде про радість, а також згадували, які події в них самих викликають радість. Це стало переходом до наступної вправи «Я радію, коли...». Перед дітьми знаходилися сюжетні картинки, які викликали у них радість, потрібно було обрати 3 з них – ті, що найбільше викликають в них цю емоцію. Під час цієї вправи діти продовжили обговорення ситуацій, які викликають радість в них самих і в інших людей. Виникали суперечливі ситуації, коли хлопчик сказав, що він відчуває радість коли взимку грає в сніжки з друзями і його у цьому підтримала більшість групи, однак інший хлопчик зауважив, що в нього ця подія не викликає ніяких позитивних емоцій. Важливо було донести до дітей що одна і та ж подія у різних людей може викликати абсолютно різні емоції і почуття і це є нормою.

Під час заняття вихователька проводила гімнастику радості, під час якої діти вивчали пантомімічні ознаки радості. Перед її початком група на чолі з вихователькою обговорювала, як можна за допомогою пози, жестів, та рухів виразити радість. Після цього педагог запропонувала спробувати спеціальну гімнастику радості – дітям говорять зробити рух, а діти виконують («Помахай радісно руками. Покажи жест, який означає для вас радість. Радісно підведися з місця. Радісно зробіть вдих і видих»).

Останнє завдання – «Як порадувати інших?». Під час виконання цього завдання діти повинні були об'єднатися в групи по 4, у кожній групі було завдання – намалювати, те чому зрадіє друг, мама, тато, вихователь і т.ін. Перед тим, як почати малювати, діти мали домовитися, що вони будуть малювати, визначити хто, яку частину малюватиме і де саме. Після завершення, кожна група презентувала свій малюнок. Це завдання показало, що не всі діти знають, що може порадувати інших і називали такі речі, від яких радіють вони самі. Прикладом такого випадку є здивування одного хлопчика і його висловлювання «Як можна не радіти, якщо тобі купили «Лего»?», на запитання «Що дідусь буде з ним робити?» він відповів «Як що? Гратися!»

Проведення таких занять допомогло дітям розширити уявлення про емоції, оскільки програмою було передбачено комплекс таких занять з 10 базових емоцій. Під час виконання завдань діти називали різні причини, що викликали радість у них та інших людей, визначали радість за пантомімічними ознаками. Більшість дітей змогли спрогнозувати дії, які можуть викликати радість в оточуючих.

Комплекс занять допоміг розширити уявлення дошкільників про емоційний світ, сприяв розвитку вміння поставити себе на місце свого товариша – децентрації.

Також дітям були запропоновані ігри і вправи, які вони виконувати впродовж дня. Вони допомагали дітям в ігровій формі запам'ятати пройдений матеріал. Так, виконуючи вправу «Вгадай емоцію», діти мали за

схемою вгадати емоцію, настрій і зобразити її за допомогою міміки, пантоміміки, голосових інтонацій, інші мали вгадати емоцію, яку зображують. Вправу виконували всі діти, однак не всі змогли впоратися з нею. Діти з низьким рівнем зіштовхнулися з труднощами під час показу обраної емоції, через що глядачі не змогли відгадати її. Варто зауважити, що пам'ятаючи про емоційну підтримку, діти на чолі з вихователем сприяли подоланню дитиною емоційних переживань.

Дітям також були запропоновані заняття більш практичного спрямування, на яких вони могли показати здатність демонструвати свої емоції.

Так, заняття «Мій калейдоскоп емоцій» сприяло розвитку у дитини уміння розрізняти емоції за мімікою, жестами, рухами. Першою дітям пропонувалася гра «Мої руки можуть сказати». Під час цієї гри діти розвивали уміння визначати емоції за допомогою жестів (рухів руками). Дитина просовувала руки в отвір ширми и мала показати ситуацію, яку їм називала вихователька. Ця гра сприяла створенню умов для вираження індивідуалізації кожної дитини. Під час неї, діти змогли проявити себе. Хоча не завжди вдавалося передати зміст речення, всі діти виражали радість як від показу, так і від відгадування ситуацій. Під час показу ситуації «Чому ти взяв мою іграшку, не спитавши мене?» хлопчик показав жест пожурення, на що діти вигукнули «Ну-ну-ну!».

Наступна гра – «Як розмовляють наші обличчя і тіло» - направлена на розвиток умінь дітей визначати емоції героїв, виражати їх мімікою, жестами, рухами під час прослуховування літературних текстів. Під час цієї гри високу активність проявляли ті діти, які за діяльнісним компонентом отримали високий рівень. У той час, як діти із низьким рівнем на початку гри соромилися показувати емоції, однак дітям виконувати це завдання допомагала вихователька, яка спочатку інтонаційно показувала правильну емоцію. Після перших спроб, діти вже більш впевнено демонстрували емоції героїв творів без допомоги виховательки.

Під час виконання вправи «Будь уважним», діти розглядали сюжетну картинку, за певними ознаками (жести, пози) визначали, які саме емоції вони відображають і клеїли відповідні наліпки, після цього відповідали на питання: «Яку емоцію відчувала дівчинка, що стояла поруч з собакою? Як ви думаєте чому? Що відчуває хлопчик, який сидить біля пісочниці? Чому? За якими жестами і рухами дітей ви можете зрозуміти, які емоції вони відчувають?». Ці питання стимулювали дітей вербально описувати реакції людей під час прояву певних емоцій та почуттів.

Важливим компонентом емоційного розвитку дошкільників є показ можливості демонстрації емоцій не тільки жестами, а й нестандартними засобами, наприклад кольором. Одним із завдань діагностичної методики визначення рівня когнітивного компонента було графічне зображення настрою та його передача за допомогою кольору. Саме під час виконання цього завдання діти зіштовхнулися зі складнощами, так як не всі розуміли як саме можна намалювати сумну чи веселу лінію. Тому, було передбачено впровадження такого заняття, на якому діти змогли б отримати досвід асоціації емоцій з кольорами.

Заняття передбачало використання зображувальної діяльності для передачі дітьми власних емоцій. Його зміст та результати подані далі.

У свою чергу, заняття «Мій різнокольоровий день» сприяло розвитку у дітей уміння передавати свої емоції через зображувальну діяльність.

Спочатку вихователька мала сформувати у дітей уявлення про малювання як про один із способів вираження емоцій. Для цього проводилося ігрове завдання «Палітра і фарби». Вихователька демонструвала дітям палітру з мазками фарби різних кольорів, після чого обговорювала з ними наступні запитання: «Якого кольору фарба? Чи може бути радість у кожної людини свого кольору? Яку фарбу ви б обрали для того, щоб намалювати сум?». Ці питання стимулювали дітей вербально описувати реакції людей під час прояву певних емоцій та почуттів.

Виконання такого завдання змушувало дітей підключати фантазію, щоб уявити, якого кольору може бути та чи інша емоція. Діти висловлювати

власні думки, щодо кольорів емоцій: у когось радість була червоною, бо вона завжди така ж яскрава як і червоний колір, одна дівчинка, навпаки, сказала, що радість може бути такою ж спокійною, як блакитний колір. Однак після обговорення група дітей дійшла висновку, що позитивні емоції можна зобразити за допомогою яскравих кольорів, у той час як негативні – спонукають нас використовувати темні відтінки.

Наступним завданням була вправа «Емоції мого дня». Її мета – допомогти дитині навчитися розуміти свій настрій як реакцію на те, що відбувається з нею впродовж дня. Вихователька розклала перед дітьми сюжетні картинки, на яких були зображені різні заняття дітей впродовж одного дня (підйом, сніданок, спілкування з друзями, прогулянка, ігри, читання книги, малювання, купання, спілкування з батьками). Зі всіх занять діти мали обрати ті, що виконують вони самі, поруч з ними треба було наклеїти наліпки з емоціями. Наприклад, біла картинка «Прогулянка» дитина приклеює той смайлик-емоцію, яку вона відчуває коли йде на прогулянку, якщо з цією дією пов'язано декілька емоцій, можна було наклеїти кілька наліпок.

Виконуючи це завдання діти не лише приклеювали емоцію поруч з картинкою, кожна дитина проговорювала, що значить смайлик, який вона наклеїла; чому саме таку емоцію вона відчуває під час певної дії. Вихователька пояснювала, що діти не виконують дію, тому що відчувають емоцію, а відчувають емоцію, як реакцію на їх діяльність.

На занятті дітям пропонували творче завдання «Мій різнокольоровий день на папері». Це завдання покликане допомогти дитині створювати малюнок свого дня, який відображав би її емоції. При виконанні цього завдання перед дітьми знаходилися зображення попередньої вправи («Емоції мого дня»). Дивлячись на цей малюнок зі смайликами-наліпками, діти мали обрати певний колір фарби для емоції з першого малюнка і провести на папері лінію від одного краю до іншого. Так, по черзі, діти обирали колір емоції для кожної події дня і проводили різнокольорові лінії одну під одною.

По завершенню кожна дитина отримувала різнокольоровий малюнок одного проведеного дня. Дітей не обмежували у розташуванні ліній – вони могли малювати вертикально, горизонтально чи навіть з певним нахилом. Після виконання діти з вихователькою обговорювали вибір кольорів для емоцій, а також звертали увагу, що деякі лінії відрізняються від інших на ширину. Були діти, які обирали кольори не за асоціацією з емоціями, а через те, що вони їм подобалися, або ж після заповнення аркуша паперу лініями малювали на них квітку чи сонечко.

Заняття такого формату допомогло дітям розширити свої уявлення про можливості демонстрації емоційного світу. Після його проведення вихователька запропонувала дітям згадати веселку та подумати, що символізує кожний її колір і чому. Серед цікавих варіантів було наступне припущення: «У веселки ще є фіолетовий колір, мені здається він схожий на цікавість. Веселці цікаво подивитися, що ми робимо після дощу».

Наведені заняття входять до циклу заходів для забезпечення повноцінного емоційного розвитку дошкільників. Діти вивчають емоції, визначають причини, які викликають в нас ті чи інші емоції, пробують демонструвати емоції різними засобами: голосом, мімікою, жестами, позою, кольором, звуком. Все це збагачує емоційну сферу дітей дошкільного віку.

Під час проведення зазначених заходів, діти з різним рівнем емоційної готовності поводитися відповідно до визначених рівнів. Найбільшу активність проявляли діти з високим рівнем готовності – вони швидше виконували завдання, проявляли ініціативу, намагалися допомагати іншим; у той час як діти з низьким рівнем не завжди могли впоратися із завданнями і потребували допомоги з боку вихователів. Після першого місяця проведення формувального експерименту стали помітні зміни: завдання перестали викликати труднощі у дітей, відповіді на запитання стали більш впевненими, все більше дітей проявляли активність на заняттях.

Усе вищезазначене стосувалося формування емоційної готовності у дошкільників, на якому ґрунтується процес підвищення рівня когнітивного і

діяльнісного компонентів емоційної готовності, та не менш важливим залишається мотиваційний компонент, тобто бажання дітей навчатися у школі, позитивне емоційне ставлення до цього.

З метою підвищення мотивації у дітей дошкільного віку до навчання у школі були проведені бесіди, на яких дітям пояснювали особливості шкільного життя – дітям розповідали для чого потрібна школа, що у ній роблять, які уроки проводять та чому вони важливі. Для більшого занурення у атмосферу шкільного життя у групі була поставлена дошка, столи розміщувались як парти у школі. Дітям пояснили, що на уроках, якщо хочеш щось сказати або спитати спочатку потрібно підняти руки і лише після дозволу вчителя можна говорити.

Дітям був запропонований комплекс дидактичних ігор на тему «Школа». Наприклад, гра «Шкільне приладдя». передбачало надання уявлення про школу, шкільне приладдя і обладнання; тренувати дітей в розвитку навичок класифікації шкільного приладдя, умінні їх називати; розвивати пам'ять, увагу.

Перед дітьми знаходиться ігрове поле із зображенням вчителя і учня. Ведучий читав загадки, а діти відгадували, про який предмет йшла мова. Якщо відповідь правильна, забирали картку у ведучого і викладали її на ігрове поле. Вигравав той, хто першим заповнить ігрове поле.

Виконання цієї гри допомогло дітям у вивченні шкільного обладнання та розумінні того, що їм необхідно буде мати з собою, коли вони підуть до школи. Використання карток допомагало у відгадуванні загадок та запам'ятовуванні матеріалу. Під час гри діти, якщо не знали правильної відповіді намагалися її вгадати, також були випадки коли дитина знала про який предмет йде мова, але забувала його назву і намагалася описати його.

Наступною була гра «Збери портфель». Оскільки діти пригадали, яким буває шкільне приладдя та для чого воно потрібно, необхідно було закріпити знання про речі, які знадобляться школяру у школі.

Метою гри було узагальнення знань дітей про школу; викликати

інтерес до школи, пробуджувати позитивне ставлення до навчання в школі; виховувати зібраність і акуратність. Сама гра проводилася у три етапи – на першому етапі з набору карток дитина самостійно обирала ті предмети, які необхідні для навчання в школі; на другому етапі у грі брали участь два гравці – одна дитина розповідала про предмет, що був зображений на картці, інший повинен був впізнати і назвати цей предмет, після чого клав його в портфель; на третьому етапі вихователька пропонувала розглянути предмети, що знаходяться в портфелі і залишити тільки ті, які потрібні в школі.

Це завдання не викликало у більшості дітей труднощів, та були випадки, коли дошкільники намагалися залишити у портфелі речі, які не належали до шкільного обладнання, однак на заперечення давали пояснення, що саме без цього предмета неможливо ходити до школи – «Мама завжди кладе мені із собою серветки, щоб я витирав ручки. В школу не можна без серветок, бо як я буду з брудними ручками?». Як результат, діти дійшли згоди, що предмет (серветки) не належить до шкільного обладнання, однак може знадобитися у школі.

Прикладом підвищення позитивного емоційного ставлення до навчання у школі були дидактичні ігри «Подорож до школи» і «Шкільні почуття».

Так, дидактична гра «Подорож до школи» пробуджувала позитивне ставлення до навчання в школі; продовжувати розвивати навички гри в команді: відповідати на питання коротко; діяти по черзі і вміти чекати, не порушуючи загального ходу гри; допомагати товаришеві при скруті.

Вихователька пропонувала дітям відправитися в подорож до школи – ходити по якій потрібно за планом. Перед початком проведення гри вихователька пояснювала, що у школі є різні кабінети-класи – у кожному кабінеті на дітей чекали цікаві завдання. Потрібно кидати кубик і пересуватися по чарівної доріжці. Існували пояснення: зелені кола позначали, що потрібно рухатися вперед, жовті – це фізкультурні перерви, а червоні – частування в їдальні. Діти по черзі кидали кубик і пересувалися за планом. Вигравав той, хто першим пройде по всій «школі».

Впродовж гри вихователь пояснювала значення кожного «кабінету» і діти виконували завдання пов'язаними з конкретним приміщенням, обмінювалися думками, щодо виконання завдань плану.

У свою чергу, дидактична гра «Шкільні почуття» давала уявлення про те, що люди відчують різні емоційні та фізичні стани; вчила розрізняти, називати емоції людини, демонструвати їх; нагадувала правила поведінки в школі.

Ведучий показував дітям картинки із зображенням емоцій (радості, страху, гніву, образи). Дітям необхідно було придумати можливі ситуації в школі, в яких учень міг відчувати подібні емоції. Після виконання вихователь описував різні ситуації зі шкільного життя, які могли відбуватися з дітьми. Пропонував показати мімікою, жестами викликані ситуацією почуття та емоції.

Під час проведення цієї гри дошкільники активізували отримані на заняттях з емоційного розвитку знання і пов'язували їх із перебуванням у школі. Обговорення ситуацій та емоцій, які вони можуть викликати призвело до того, що діти отримали модель поведінки у нових ситуаціях (отримана погана оцінка не привід для смутку, а стимул для повтору матеріалу).

У двох попередніх іграх відбулося поєднання всіх компонентів емоційної готовності дошкільників до школи – у дітей формується позитивне емоційне ставлення до навчання у школі, закріплювалися знання про емоції і разом із цим діти демонстрували показ емоцій в залежності від зовнішніх подразників.

Отже, підвищення мотиваційного компоненту відбувалося дещо відокремлено від загального емоційного розвитку, але не проводилося ізольовано. Впровадження спеціальних заходів для забезпечення обізнаності дітей щодо початкової діяльності у школі призвело до появи бажання йти до школи, навчатися навіть у тих дітей у кого був низький рівень мотиваційного компоненту емоційної готовності.

Окрім занять з дітьми передбачалося проведення консультативної

роботи з батьками, завданнями якої було:

- розвиток у батьків мотивації до спільної діяльності з дітьми;
- усвідомлення важливості наявності у дитини сприймати емоції, розуміти їх причини, керувати ними;
- усвідомлення впливу родини на емоційний розвиток дитини.

Для реалізації вказаних завдань проводилися зустрічі з батьками, на яких відбувалося інформування батьків про основні напрями роботи з дітьми для забезпечення їхнього емоційного розвитку. Так, перша зустріч була проведена з метою виклику зацікавленого включення батьків в спільні заняття з дитиною в рамках емоційного розвитку. Під час зустрічі батьків старших дошкільників ознайомили зі значенням емоцій у житті людини, впливом емоцій на поведінку і відношення між людьми.

Подальше консультування батьків проводилося он-лайн, шляхом надання батькам листівок з відповідною інформацією. Прикладом такої листівки є «Консультація для батьків «Розвиваємо емоційний інтелект дитини»». У матеріалі повідомлялися, що для гармонійного розвитку емоційного інтелекту дитини необхідно займатися разом з дитиною за наступними напрямками – вчитися розпізнавати емоції, використовувати емоції у вирішенні різних завдань, розуміння причин і наслідків виникнення емоцій, вчитися регулювати емоційні стани. Окрім виділення вказаних напрямків у листівці викладено як працювати за цими напрямками для досягнення бажаного результату.

Отже, комплексна робота з формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі із реалізацією педагогічних умов позитивно впливає на підвищення її рівня. Спостереження за дітьми в процесі впровадження програми емоційного розвитку показало, що проведена робота дає бажаний результат: діти впевнено відповідають на запитання стосовно емоційно-чуттєвої сфери людини, активно демонструють емоції в залежності від ситуацій, при спілкуванні проявляють емпатію, зважають на думку інших людей.

За допомогою занять та ігор дітям стало легше диференціювати власні та чужі емоції, розуміти причини виникнення емоцій, усвідомлювати необхідність дотримання елементарної емоційної культури, самовиражатися у соціально прийнятний спосіб.

Таким чином, цілеспрямований, систематичний вплив на емоційний розвиток дошкільників, спільна робота вихователів та батьків дошкільників забезпечує необхідний рівень емоційної готовності дітей до школи, що у свою чергу, стає підґрунтям для емоційного комфорту та легшої адаптації до навчання у новому середовищі.

2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи.

Після закінчення формувального експерименту був проведений контрольний етап дослідної діяльності, метою якого був кількісний і якісний аналіз результатів, виявлення стійкості динаміки емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. На контрольному етапі дослідження були виділені наступні завдання:

- визначити ефективність педагогічних умов підвищення рівня емоційної готовності старших дошкільників до школи;
- встановити динаміку особистісного розвитку дітей в ході дослідної роботи.

Для визначення ефективності визначених педагогічних умов підвищення емоційної готовності до навчання дітей дошкільного віку у школі була проведена підсумкова діагностика старших дошкільників експериментальної і контрольної груп.

У дітей ЕГ спостерігалися вищі показники рівнів емоційної готовності у порівнянні з КГ та з отриманими результатами констатувального експерименту у цій самій групі. Так, результати контрольної діагностики засвідчили підвищення рівнів по наступним показникам: за мотиваційним критерієм простежується сформованість позитивно-емоційного ставлення до

навчання, більшість дітей (90%) виявляли бажання йти вчитися до школи без тиску з боку батьків або вихователів; щодо когнітивного критерію – у дітей сформовані чіткі знання основних емоцій, відбувається диференціація емоційно-сміслових характеристик зовнішніх впливів (дитина розуміє та реагує на позитивні та негативні подразники), демонстрували володіння елементарною емоційною культурою, виражаючись у соціально-прийнятний спосіб. Сформоване розуміння названих показників когнітивного критерію стало підґрунтям для правильної демонстрації окреслених ознак: у дітей не викликало труднощів виражати емоції за допомогою міміки, жестів, тональності голосу – вони показували радість, сум, здивування, страх тощо; під час взаємодії з іншими з розумінням ставилися до почуттів співрозмовників, при розгляді проблемних ситуацій та обговорені дій персонажів дошкільники проявляли співчуття, співпереживання; адекватно виражали свої емоції та реагували на зовнішні подразники – все це свідчило про становлення діяльнісного критерію емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі.

Отже, результати контрольної діагностики ЕГ та подальший її аналіз показали наступне:

- діти чітко розуміють, для чого потрібно навчатися у школі, що для цього потрібно і як прийнятно поводитися у закладі середньої освіти, проявляють стійке бажання вчитися у школі, тобто сформований мотиваційний критерій емоційної готовності дошкільників до навчання у школі;
- простежується позитивна динаміка сформованості когнітивного критерію за всіма визначеними показниками;
- володіння знаннями про світ емоцій дозволило дітям вільно втілювати їх на практиці у повсякденному житті.

Результати дослідження дозволяють констатувати позитивну динаміку підвищення рівня емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. У процесі формувальної роботи вдалося досягти змін в

емоційній сфері дошкільників, у поведінці, зросла здатність контролювати свої емоції та розуміти причини їх виникнення. У той час як для КГ характерні інші показники – спостерігались несуттєві зрушення в розпізнаванні емоцій, міміки, інтонацій голосу. Результати діагностики показали, що в КГ зовнішній прояв емоційності поведінки співпадає з констатувальним зрізом – діти вміють виражати основні емоції за допомогою міміки і жестів, однак спостерігається низький діапазон передачі емоційного стану, коли мова йде про похідні емоції (наприклад: похідні страху – хвилювання, провина, занепокоєння, тривога; гніву – злість, роздратування, образа, ненависть, лють; радості – веселощі, захват; печалі – смуток, жаль, розчарування).

Спостереження показали, що діти ЕГ мають достатній рівень мотивації до навчання у школі, у них достатньо сформована внутрішня позиція школяра. Щодо когнітивного компоненту, то діагностика показала, що знання дітей стали більш повними, відповіді – впевненими; з'явилося розуміння причин виникнення емоцій та того, що вони є реакцією на зовнішні подразники; у дошкільників сформувалося розуміння того, що виражати емоції можна незвичайними способами – це збагатило їхню емоційну сферу, що у свою чергу позитивно відобразилося на формуванні емоційної готовності до школи.

Так, за даними контрольного зрізу за мотиваційним критерієм результат дав наступні показники: не виявляли інтересу до шкільного життя, мали не сформовану внутрішню позицію школяра 4,2%, тобто одна дитина; проявляли інтерес переважно до зовнішньої атрибутики шкільного життя і тим самим відрізнялися початковою стадією формування внутрішньої позиції школяра 13 дітей (54,2%), у свою чергу навчальну орієнтацію на школу, сформоване позитивне бажання до навчання у школі демонстрували 10 дітей (41,6%).

Згідно отриманих даних дещо відрізнялися результати за когнітивним критерієм: поверхові знання про емоції, складність у диференціації емоційно-

сміслового характеру поведінки інших мали дві дитини, що складає собою 8,4%; наявність загальних знань про емоції, вмінням диференціювати характер поведінки інших відрізнялися 41,6% дітей, тобто 10 дітей; досить значним був показник серед дітей з високим рівнем когнітивного критерію емоційної готовності, який характеризувався наявністю глибоких знань про емоції, усвідомленим володінням емоційною культурою поведінки в соціумі, а саме 50% (12 дітей). Дещо схожі показники спостерігалися і у рівнях діяльнісного критерію 8,4% (2 дитини) демонстрували низький діапазон передачі емоційного стану вербально та не вербально, разом із тим відчували труднощі у прояві емпатії, у той час як 11 дітей (45,8%), були здатні тримати свої емоції під контролем, вміли виражати свої емоції за допомогою жестів, міміки; так само 45,8% дітей знаходилися на високому рівні діяльнісного критерію емоційної готовності (адекватно реагували на зовнішні та внутрішні подразники, проявляли співпереживання. Співчуття, коли це було необхідно).

Статистична обробка даних про рівні емоційної готовності у дітей експериментальної групи до та після проведення формувального експерименту та у контрольній групі подана у вигляді діаграм (див. Рис. 2.4 та 2.5).

Отже, на початку експерименту у ЕГ рівні емоційної готовності розподілилися таким чином: високий – 34,7% (8 дітей), середній – 47,2% (12 дітей), низький – 18,1% (4 дитини). По завершенню експерименту мали такі показники: високий рівень – 45,8% (11 дітей), середній – 47,2% (12 дітей), низький – 7% (1 дитина). У КГ на час проведення констатувального експерименту рівні розподілилися таким чином: високий – 33,5% (7 дітей), середній – 50% (11 дітей), низький – 16,5% (4 дитини), а після проведення контрольного зрізу: високий рівень – 33,4% (7 дітей), середній – 51,6% (11 дітей), низький – 15% (4 дитини). Дані демонструють значні зрушення у ЕГ та відсутність змін у відсотковому співвідношенні у КГ.

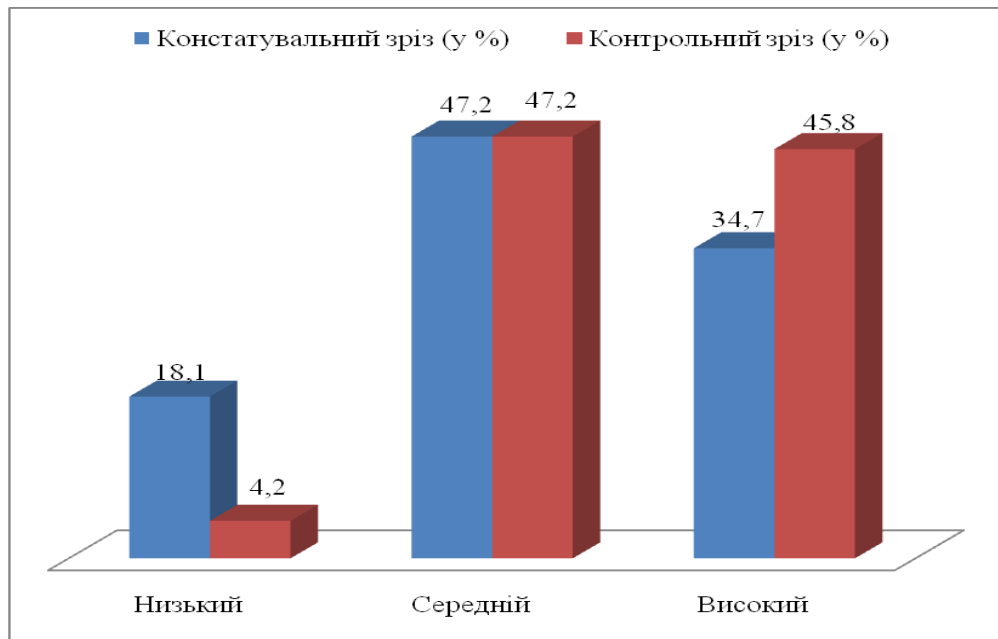

Рис. 2.4 Динаміка рівнів емоційної готовності до навчання у школі старших дошкільників у ЕГ (у %).

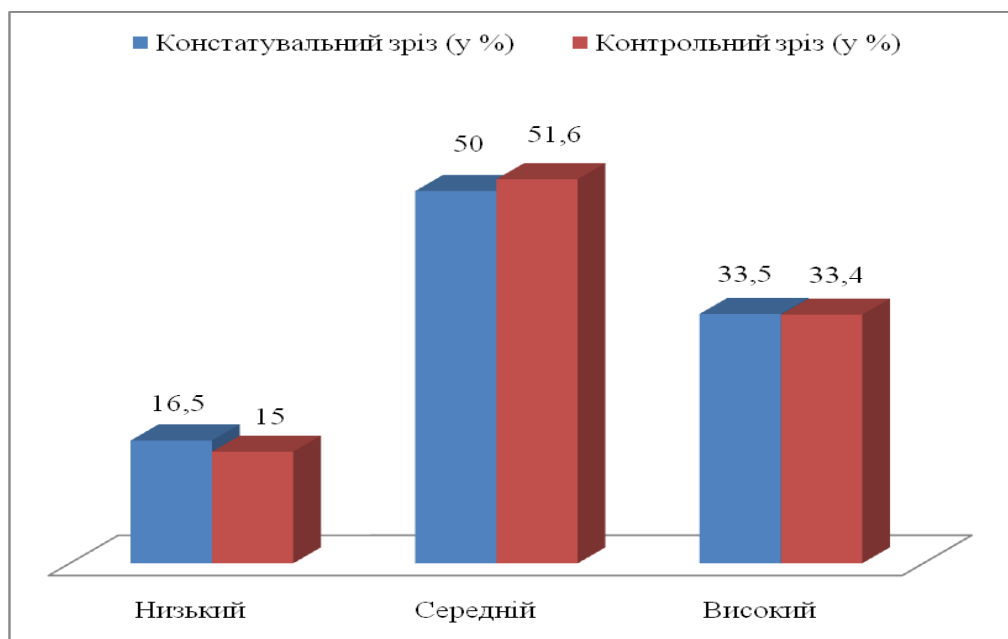

Рис. 2.5 Динаміка рівнів емоційної готовності до навчання у школі старших дошкільників у КГ (у %).

За показниками емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі, отримані результати свідчать про відсутність змін у

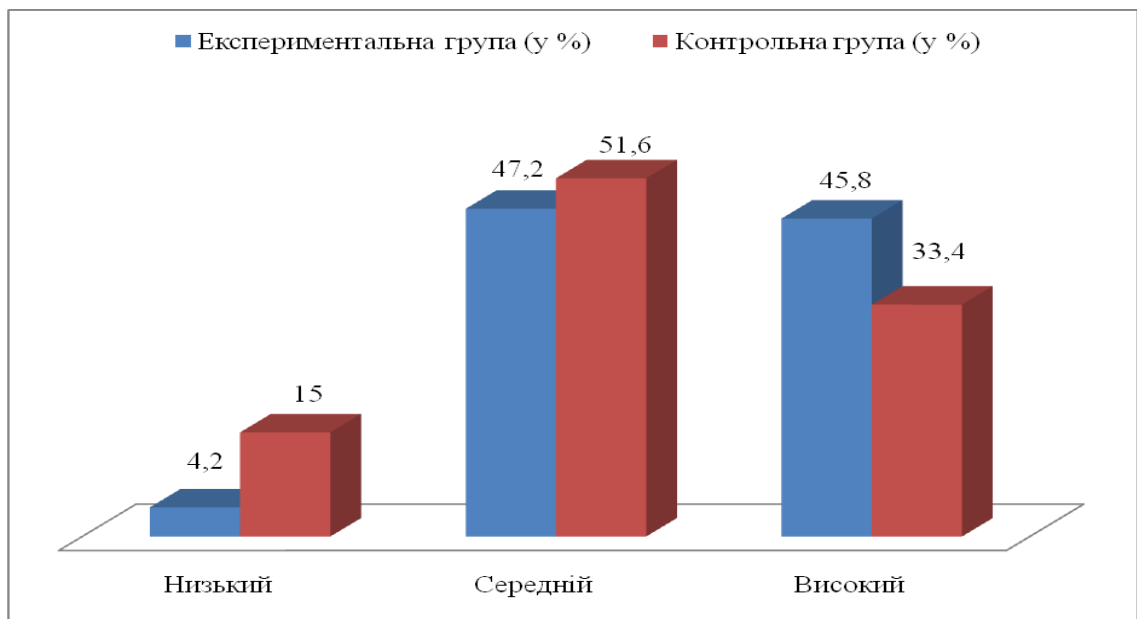
кількісному співвідношенні. На початку експерименту були отримані наступні данні за трьома критеріями: мотиваційний – 13,6% (3 дитини) з низьким рівнем показників, 63,6% (14 дітей) – з середнім рівнем, 22,8% (5) – з високим рівнем показників готовності. Такі ж показники одержали після проведення контрольної діагностики.

Схожа ситуація результатами перевірки діяльнісного критерію: дані констатувального та контрольного експериментів співпадають – 18% (4 дитини) з низьким рівнем показників; 45,5% (10 дітей) з середнім рівнем, і 36,5%(8) дітей з високим рівнем показників діяльнісного критерію емоційної готовності. За результатами діагностики когнітивного критерію на початку експерименту були одержані такі дані: 18% (4 дитини) з низьким рівнем показників, 41% (9 дітей) із середнім і високим рівнями показників кожний. При контрольному ж зрізі одержали наступні результати: 13,5%(3 дитини) з низьким показником, середньому показнику відповідали 45,5%(10 дітей), і 41%(9) дітей залишилися на високому рівні показників.

Отже, у експериментальній групі чітко простежується позитивна динаміка по рівнях емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. Найбільші зміни відбулись із низьким і високим рівнями емоційної готовності. Кількість дітей з низьким рівнем значно зменшилася, у той час як з високим, навпаки, збільшилася.

Виходячи з отриманих результатів експерименту можна зробити висновок, що емоційна готовність до навчання дітей старшого дошкільного віку у школі залежить від цілеспрямованого, систематичного впливу на формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до школи та формування їхньої емоційно-чуттєвої сфери. Ґрунтуючись на отримані кількісні дані стверджуємо, що розроблена програма формування емоційної готовності дошкільників сприятливо впливає на формування у них емоційної готовності, що наочно показано на діаграмі контрольного зрізу рівнів емоційної готовності дошкільників після проведення формувального експерименту (див. рис. 2.6).

Згідно діаграми стає зрозуміло, що рівень готовності у групі, де було реалізовано програму формування емоційної готовності, яка передбачала створення емоційного середовища значно вищий від рівня готовності дітей у тій групі, де емоційному розвитку приділяли увагу у відповідності із освітньою програмою навчання і виховання дітей старшого дошкільного віку. В цілому результати дослідження підтвердили ефективність методики підвищення емоційної готовності старших дошкільників до школи.

2.6 Діаграма контрольного зрізу рівнів емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі (у %).

Отже, за результатами аналізу отриманих результатів можна зробити висновок про те, що висунуте на початку дослідження припущення про те, що формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку буде ефективнішим за наступних педагогічних умов: цілеспрямований вплив вихователів і батьків на емоційний розвиток дітей; створення емоційного середовища у закладі дошкільної освіти і вдома; комплексна спільна робота вихователів і батьків дітей старшого дошкільного віку, – підтвердилася.

Висновки до розділу 2

Готовність старших дошкільників до школи є тією основою, що забезпечує легкий перехід та адаптацію до нових умов життя дитини. Емоційна готовність виступає складовою частиною загальної готовності. Важливо аби дитина володіла необхідними знаннями, які допоможуть їй розрізняти емоції, демонструвати їх вербально та невербально, проявляти емпатію та зважати на почуття інших людей.

За результатами впровадження педагогічного експерименту спрямованого на формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі, було зроблено такі висновки:

1. Під час констатувального експерименту було виділено три рівні сформованості емоційної готовності старших дошкільників до школи, вивчення яких у ЕГ та КГ відбувалось за допомогою комплексу діагностичних методик. Результати проведення яких засвідчили, що низький рівень притаманний 18,1 % дітей (ЕГ) та 16,5 % (КГ), середній – 47,2 % (ЕГ) та 50 % (КГ), тоді як високий рівень є характерним для 34,7 % (ЕГ) та 33,5 % (КГ) і вказують на неповноту знань, несформованість емоційних якостей і умінь, низький рівень мотивації до навчання, що доводить необхідність цілеспрямованої і систематичної роботи з формування емоційної готовності дошкільників до школи.

2. Упродовж формувального етапу експерименту відбувалось реалізація окреслених педагогічних умов формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до школи у процесі психолого-педагогічної взаємодії та перевірка ефективності їх функціонування. Так, під час вказаного етапу використовувались заходи, спрямовані на формування позитивного ставлення дітьми до навчання у школі; підвищення їхнього рівня знань про емоції та почуття; відпрацювання зовнішнього вираження емоцій, що переживає дитина у певний момент.

3. Результати кількісної та якісної обробки даних про рівні сформованості емоційної готовності у старших дошкільників у ЕГ та КГ дозволяють стверджувати, що розроблена та впроваджена програми її формування є ефективною і впливає на всі структурні компоненти емоційної готовності дітей, сприяє створенню позитивного ставлення до навчання у школі.

Для підвищення ефективності процесу формування емоційної готовності старших дошкільників до школи важливим аспектом було включення їхніх батьків та продовження роботи з формування емоційної готовності вдома. Контрольні зрізи продемонстрували ефективність розробленої методики та підтвердили, сформоване на початку дослідження, припущення.

ВИСНОВКИ

Отримані під час дослідження результати підтвердили правомірність висунутого припущення й дозволили дійти таких *висновків*:

Теоретично обґрунтовано суть емоційної готовності дошкільників до навчання у школі як формування певних якостей особистості, що виражаються в емоційному комфорті дитини, позитивному ставленні до перспективи навчання у школі, контролі власних емоцій та почуттів. Її критеріями є: мотиваційний (сформованість позитивно-емоційного ставлення до навчання; прагнення діяти йти до школи, яке не нав'язане з боку дорослих); когнітивний (знання про емоції, способи вираження адекватної емоційної поведінки та розуміння необхідності їх дотримання); діяльнісний (уміння виражати свої емоції за допомогою міміки, жестів, тональності голосу; вміння, що дозволяють дітям реалізовувати адекватну емоційну поведінку; прояв емпатії). Структурні критерії емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі взаємопов'язані й доповнюють один одного.

Науково обґрунтовано, що формування емоційної готовності дошкільників до школи залежить від рівня їхнього емоційного розвитку. Гармонійний розвиток емоційної сфери, як основи для емоційної готовності, дозволяє у процесі роботи з дошкільниками при підготовці до школи досягти кращого результату.

Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. До педагогічних умов, що забезпечують процес формування емоційної готовності дітей до школи, відносимо організацію цілеспрямованого впливу вихователів і батьків на емоційний розвиток дітей; створення емоційного середовища у закладі дошкільної освіти і вдома; комплексну спільну роботу вихователів і батьків дітей старшого дошкільного віку. Реалізація цих умов зумовила розробку

програми формування емоційної готовності дітей до навчання у школі, що включала в себе форми роботи з дошкільниками задля досягнення прогнозованого результату.

Уточнено критерії та показники рівнів сформованості емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі: мотиваційний (наявність інтересу до навчання, позитивно-емоційного ставлення до навчання у школі); когнітивний (обсяг знань про основні емоції; диференціація емоційно-сислового характеру зовнішніх впливів); діяльнісний (уміння емоційно відгукуватись на впливи оточуючих явищ, подій, людей; уміння адекватно виявляти емоції, використовуючи різні канали експресії: мовленнєвий, руховий, мімічний; уміння розпізнавати вияв емоцій, правильно їх ідентифікувати та диференціювати; уміння утримуватись від вияву негативних і соціально несхвалюваних способів емоційної поведінки).

Результати статистичної обробки даних про рівні сформованості критеріїв емоційної готовності старших дошкільників засвідчили, що на початку експерименту в ЕГ вони розподілилися таким чином: високий – 34,7%, середній – 47,2%, низький – 18,1%, а після його завершення: високий – 45,8%, середній – 47,2%, низький – 7%. У КГ на час констатувального експерименту: високий – 33,5%, середній – 50%, низький – 16,5%, контрольного зрізу – високий 33,4%, середній – 51,6%, низький – 15 %. Дані демонструють значні зрушення в ЕГ і несуттєві – у КГ.

Результати проведеного педагогічного експерименту підтвердили ефективність означених педагогічних умов формування емоційної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. Подальша робота щодо вивчення цієї проблеми може бути присвячена особливостям формування емоційної готовності у дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин В.А. Психология личности. СПб.: Издательство Михайлова В.А., 1999. 89 с.
2. Андрієвський Б.М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі. *Педагогічний альманах : [збірник наукових праць]*; редкол. В. В. Кузьменко (голова та ін.). Херсон : РІПО, 2010. Випуск 5. С. 6-9.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. К.: Либідь, 2008. 848с.
5. Богуш А.М. Підготовка дітей до школи у вимірі дошкільної зрілості. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки.* 2015. Вип. 67. С. 158-163. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2015_67_30
6. Божович Л.И. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному образованию: учеб. пособие. М: Книга, 1972. 123 с.
7. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. М.: Педагогика, 1990. 144 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: ВТФ «Перун». 2009. 1696 с.
9. Вітенко І. С. Основи психології. Видання друге, перероблене і доповнене. Вінниця: Нова книга. 2008. – 256 с.
10. Вітенко І.С., Борисюк А.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Основи педагогіки: Навчально-методичний посібник. Чернівці: Книга. XXI, 2009. 200 с.
11. Воспитание гуманных чувств у детей. Под ред Л. Н. Проколиенко, В. К. Котырло. К.: Рад. школа, 1987. 174 с.

12. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников. Под ред. А. М. Виноградовой. М.: Просвещение, 1989. 96 с.
13. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М., 1991. 480 с.
14. Выготский Л. С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
15. Гаспарова Е. Эмоции ребенка раннего возраста в игре. *Дошкольное воспитание*. 1981. № 10. С. 61-64.
16. Гончарук Н.М. Онуфрієва Л.А. Психологічні засади впливу сімейного виховання на емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку. *Psychological journal*. 2019. №5. С. 148-160
17. Горбачева В.А. Развитие педагогических требований к поведению детей, переходящих из детского сада в школу. *Детский сад и школа : сборник статей*. Под. ред. А.А. Люблинской. М., 1954. С. 15-34.
18. Денисова З. В. Механизмы эмоционального поведения ребенка. Под ред. Н. И. Касаткина. М.: Наука, 1978. 144 с.
19. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2016. 160 с.
20. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років \ наук. кер. Проекту В.О. Огнев'юк; авт.. кол.: Г.В. Беленька, О.Л.Богініч, Н.І. Богданць-Білоskalенко [та ін.]; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Машовець; Мін. Осв. І науки України, Київ. Ун-т ім.. Б.Грінченка. К.: Київ.ун-т ім.. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
21. Дубровина И.В. Рабочая книга школьного психолога. М.: Просвещение, 1991. 303 с.
22. Дуткевич Т. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с
23. Запорожец А.В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки к школе старших дошкольников. *Дошкольное воспитание*. 1972. № 4. С. 37-42.

24. Захаров А И. Как преодолеть страхи у детей. М.: Педагогика, 1986. 112 с.
25. Зеньковський В. В. Психологія дитинства. М., 1998. 378 с.
26. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб., 2000. 250 с.
27. Ильин Е.П. Психология взрослости. СПб.: Питер, 2012. 544 с.
28. Изард К. Э. Психология эмоций. Перев. с англ. СПб.: Издательство «Питер», 2000. 464 с
29. Іщенко Л.В. Логіко-математичний розвиток дітей 5–7 років: навч. посіб. Бердянськ: БДПУ, 2010. 144 с.
30. Кан-Калик В. Психологические аспекты педагогического общения. *Народное образование*. 2015. №5. С. 104-112.
31. Козлова С А. Дошкольная педагогіка. М.: Академия, 2000. 270 с.
32. Коломинский Я.Л. Человек: психология: Кн. для учащихся ст. классов. 2е изд., доп. М.: Просвещение, 1986. 223 с.: ил.
33. Колосова Е. Развитие эмоций у детей раннего возраста в действиях с предметами. *Дошкольное воспитание*. 1981. № 7. С.65-67 .
34. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні : наук. метод. посіб. Наук. ред. О. Л. Кононко. К. : Ред. журналу «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
35. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. К., 1998. 255 с.
36. Корякіна І. В. Особистісна готовність дітей 6-го року життя до школи як актуальна проблема сьогодення. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ : БДПУ, 2010. № 3. С. 176-185.
37. Косенко Ю.М. Сучасні погляди на проблему наступності дошкільної і початкової освіти. *Актуальні проблеми науки та освіти : зб. наук.- практ. конф. викладачів МДУ*. За заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2016. 308 с.
38. Косма Т. Про деякі психологічні передумови готовності дитини до

навчання у школі. *Дошкільне виховання*. 1956. №12. С.15-20.

39. Кочарян А.С. Синдром «емоціонального холода» в межличностных отношениях: аддиктивный контекст. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2007. № 771. С. 115-119.

40. Кошелева А.Д. Эмоциональное развитие дошкольника. М.: Педагогика, 1985. 176 с.

41. Кравцова Е.Е. Педагогика и психология. М. : ФОРУМ, 2009. 384 с.

42. Кравчук Л. Особливості шкільної адаптації першокласників [Електронний ресурс] *Сучасна школа України*. 2013. Режим доступу до ресурсу:

http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2950/1/L_Kravchuk_SSHU_9_IPPO.pdf

43. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Нав.посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.

44. Ладивір С. Як живеться шестирічним школярам? *Дошкільне виховання*. 2003. № 6. С. 3-5.

45. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : збірник наукових праць*. Ред. кол. В. П. Андрущенко [та ін.]. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 68-72.

46. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К.: Вища школа., 1974. С. 257-279.

47. Максименко С. Готовність дитини до навчання. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.

48. Мельникова Н.В., Овчарова Р.В. Нравственная сфера личности дошкольника : Монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2007. 240 с.

49. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта*. Одеса, 2002. №5. С. 42-44.

50. Мещерякова С. Ю. Особенности "комплекса оживления" у младенцев при воздействии предметов и при общении со взрослыми. *Вопросы психологии*. 1975. № 5. С. 81-89.

51. Миронов В. Моральное чувство: его формирование с помощью художественной литературы. *Дошкольное воспитание*. 1993. № 10. С. 41-42.

52. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

53. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. К.: Кондор, 2015. 469 с.

54. Павлова І. Г. Емоційна зрілість та її основні компоненти. *Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2003. №5-6. С. 107-116.

55. Панко В.Г. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації. Електрон. дані. Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см

56. Пантюк Т. І. Суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи в Україні: теорія і практика (1945-2017 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2018. 44 с.

57. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. К. : Академія, 2006. 456 с.

58. Програма розвитку дошкільного віку «Я у світі»(нова редакція). У 2 ч.. Від трьох до шести (семи) років/Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В.; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна»,2014. Ч. II. 452 с.

59. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Под ред А. В. Запорожца, Я . З. Неверович. М.: Педагогика., 1986. 176 с.

60. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М. : Изд. Группа «Прогресс», 1994. 480 с.

61. Рояк А. Эмоциональное благополучие ребенка в группе детского сада. *Дошкольное воспитание*. 1977. № 2. С. 12-19.
62. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М., 1989. 781 с.
63. Серветник А. Необхідний емоційний комфорт. *Дошкільне виховання*. 1995. №3-4. С.14-15.
64. Сопрун И. П. К вопросу об особенностях эмоционального развития детей дошкольного возраста. *Наука і освіта*. 1998. № 3. С. 60-62.
65. Степанова, Н. Угадай настроение. Диагностика готовности ребенка к школьному обучению. *Дошкольное воспитание*. 2008. № 11. С. 43-46.
66. Сухомлинський В. О. Живопис. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. К.: Радянська школа, 1977. С. 557-565.
67. Тарнавська Н. П. Емоційно-розвивальний простір дошкільника в дошкільному навчальному закладі та родині. *Личность в едином образовательном пространстве: Сборник научных статей I Международного образовательного форума (г. Запорожье, 5 -7 мая 2010 года). Часть 2 Конференции «Детство в современном мире: первые 7 лет и вся жизнь», «Информационно-коммуникативное пространство как новая среда личности»*. Вид-во «ЛПС», 2010. С 201-206
68. Теплюк А. А. Емоційні переживання як чинник розвитку довільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах сім'ї : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2015. 20 с.
69. Теплюк А. А. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку. *Матеріали III щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених у контексті розвитку сучасної науки*. 2013. С. 180-184.
70. Теплюк А. А. Сім'я як первинне джерело психічного здоров'я дитини дошкільного віку. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 692-701
71. Тіхонова М. Адаптаційні порушення емоційної сфери першокласників. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Педагогіка і психологія"*. 2013. №19. С. 137-142

72. Томаржевська І. В. Емоційна зрілість: теоретичний аналіз феномену. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: Національний університет "Одеська юридична академія", 2017. С. 144-147
73. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : нав. посіб. Донецьк : ЛАНДОН-XX1, 2011. 238 с.
74. Універсальний словник-енциклопедія. 4-те вид. К. : Тека, 2006. 1432 с.
75. Урунтаева Г. А. Дошкольная психология. М.: Изд. центр "Академия", 1997. С. 244-264.
76. Усик Д. Б. Психологічні особливості саморегуляції поведінки старших дошкільників у сюжетно-рольовій грі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Х., 2013. 19 с.
77. Усова А.П. Обучение в детском саду. Под ред. А.В. Запорожца. 3-е изд., испр. М. : Просвещение, 1981. 176 с.
78. Фасолько Т.С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Інститут проблем виховання АПН України. К., 2000. 189 с.
79. Федорович Л.О. Підготовка дітей до школи в умовах навчально-виховного комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.09. Криворізький держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2003. 20 с.
80. Чебикін О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості : моногр. О. : СВД Черкасов, 2009. 230 с.
81. Черепаня Н.І. Організаційно-педагогічні умови підготовки дітей до школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.08. Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. О., 2006. 21 с.
82. Чистякова М. И. Психогимнастика. Под ред М. И. Буянова. М.: Просвещение, 1990. 128 с.
83. Чудина Е. А. Эмоциональная зрелость личности: определение

понятия и выделение критериев. *Личность и проблемы развития: сборник работ молодых ученых*. М. : Ин-т психол. РАН, 2003. С. 112-116

84. Эллис А. Гуманистическая психотерапия: Рационально-эмоциональный подход. Пер. с англ. СПб.: Изд-во Сова; М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.

85. Якобсон П. М. Проблема психологи эмоций. *Психологическая наука в СССР*. М., 1960 Т. 2. С. 22-42.

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета для вихователів**

1. Що Ви розумієте під поняттям «емоційна готовність дітей старшого дошкільного віку до школи»? _____

2. Які методи, методичні засоби ви використовуєте у процесі формуванням емоційної готовності у старших дошкільників? _____

3. Чи використовуєте ігри для формування емоційної готовності? Наведіть приклади? _____

4. З якими труднощами Ви стикалися в роботі з дітьми з формування емоційної готовності до школи? _____

5. Від чого, на вашу думку, залежить успішне формування емоційної готовності старших дошкільників до навчання у школі? _____

ПРОТОКОЛ
спостереження за педагогічною діяльністю вихователів при роботі
з дітьми з формування емоційної готовності
група _____ (П.І.) _____

Дата _____ вид діяльності _____

	Показник	Характерні ознаки	Примітки
I. Особливості емоційних реакцій, загальний емоційний фон:	Використання у мовленні назв емоцій та почуттів.		
	Уміння мімічно та вербально передавати власні емоції і почуття.		
	Наявність тривожності та агресивності у поведінці.		
	Уміння контролювати вияв власних емоцій.		
II. Емпатійність учня:	Уміння співчувати, співпереживати іншим.		
	Прагнення вплинути на характер емоційних реакцій інших, контролювати їх.		
	Уміння враховувати настрій іншої людини при взаємодії з нею.		
	Вид емоційного ставлення до інших: а) активно-позитивне; б) пасивно-позитивне; в) конфліктне; г) байдуже.		
III. Особливості мотивації:	Потреба в переживанні позитивних емоцій.		
	Виявлення інтересу до власного емоційного стану та переживань інших.		

Анкета для батьків

1. П.І.Б., вік дитини _____
2. Хто з батьків заповнює анкету? (Мати, батько) _____
- 3а. Чи вважаєте Ви свою дитину емоційною? (Так, ні, не можу сказати) _____

3б. Чому? _____

4. Як часто (рідко, іноді, постійно) Ваша дитина відчуває:

радість _____

печаль _____

гнів (злість) _____

страх _____

образу _____

сором (провину) _____

зздрість _____

відраза _____

презирство _____

(Зазначити кожну емоцію)

5. Як Ви думаєте, що (ситуація, конкретна людина, конкретний предмет) найчастіше є причиною появи у Вашої дитини наступних емоцій:

радість _____

печаль _____

гнів (злість) _____

страх _____

образа _____

сором (вина) _____

зздрість _____

відраза _____

презирство _____

(Зазначити кожну емоцію)

6. Якщо Вашу дитину що-небудь турбує, чи намагаєтесь Ви виправити ситуацію? (Завжди, іноді, ніколи) _____

7. Як часто (постійно, ситуативно, рідко, ніколи) Ви караете свою дитину? _____

В чому виражається покарання? _____

- 8а. Можна сказати про вашу дитину: емоційно збудливий _____;
емоційно загальмований? _____ (Так, ні, не можу сказати) _____

8б. Не спостерігаються у Вашої дитини яскраві негативні реакції на певну ситуацію, людину чи предмет? *(Так, ні, не можу сказати)*

9а. Чи траплялися в житті Вашої дитини трагічні події (важкі хвороби, смерть друзів і близьких, розставання з ними, розлучення батьків, стихійні лиха, нещасні випадки, фізичне насильство, напад та ін)? *(Так, ні, не можу сказати)*

(Вказати вік)

9б. Особливості реакції дитини на дану подію (шок, істерика, кома та ін):

10а. Яка подія *(радісна, сумна, не можу сказати)* свого життя Ваша дитина згадує частіше всього?

10б. Які причини *(людина, ситуація, предмет, не можу сказати)* викликають спогади про ці події?

11. Чи можна за поведінкою Вашої дитини здогадатися про те, що вона відчуває? *(Завжди, іноді, ніколи)*

12. Чи вважаєте Ви обличчя Вашої дитини виразним? *(Так, ні, не можу сказати)*

13. Чи може Ваша дитина заплакати чи засміятися, співпереживаючи Вам, іншим людям, літературним і телевізійним персонажам? *(Так, ні, не можу сказати)*

14а. Чи прийнято у Вас в сім'ї яскраво висловлювати емоції і почуття? *(Так, ні)*

14б. Ваша дитина схожа на Вас у вираженні своїх почуттів та емоцій? *(Так, ні, не можу сказати)*

15. Які найчастіші причини появи ознак поганого або гарного настрою Вашої дитини? *(Самопочуття, конкретні ситуації, темперамент, не знаю)*

16а. Чи розповідаєте Ви дитині про почуття, емоції, відносини між людьми? *(Часто, ситуативно, якщо питає, рідко, ніколи)*

16б. Які слова ви використовуєте для пояснення проявів почуттів (емоцій) в житті, літературі, кінофільмах?

17. Як Ви думаєте, у чому виражається любов Вашого дитини до Вас? *(Поведінка, слова, залежність, не знаю, не проявляється)*

**Методики діагностики рівнів сформованості емоційної готовності
дошкільників до навчання у школі**

Методика «Бесіда про школу»

(за Т. Нежновою)

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата заповнення _____

1. Ти хочеш йти до школи?

А – дуже хочу; 2

Б – так собі, не знаю; 1

В – не хочу. 0

2. Чому ти (не) хочеш йти до школи?

А – простежується інтерес до шкільного життя (навчання): хочу навчитися писати, читати, стати розумним, грамотним, багато знати; 2

Б – простежується інтерес до шкільного приладдя: в мене буде нова форма, книги, зошити, щоденник, рюкзак; 1

В – інтерес до занять, що не пов'язаний з шкільними заняттями: у садку набридло, у школі не сплять, там весело, всі діти йдуть до школи. 0

3. Ти готуєшся до школи? Як саме?

А – освоєння навичок, необхідних під час навчання у школі: вчусь читати, писати, рахувати; 2

Б – придбання матеріалів та обладнання для навчання у школі: батьки мені купили форму, зошити тощо; 1

В – заняття, які не мають відношення до школи. 0

4. Тобі подобається в школі? Що тобі подобається (не подобається) найбільше у школі? (Перед запитанням, дізнатися, чи було дитина колись у школі).

А – уроки, шкільні заняття, те, чого не має у дошкільному житті дитини; 2

Б – позашкільні заняття та інші, пов'язані з навчанням, моменти: заняття в позаурочний час, перерва, зовнішній вигляд вчителя, інтер'єр школи, класу; 1

В – уроки художньо-фізкультурного циклу, які дитина знає з дошкільного життя. 0

5. Чим би ти займався вдома, якби тобі не треба було б ходити до школи (дитячого садка)?

А – шкільні заняття: писав би літери, цифри, читав; 2

Б – дошкільні заняття: конструювання, малювання; 1

В – заняття, що не мають відношення до школи: ігри, догляд за тваринами, прибирання в кімнаті, допомога по господарству. 0

Інтерпретація результатів.

Рівні сформованості внутрішньої позиції:

Достатній (10-9 балів) – орієнтація дитини на навчання і наявність позитивного ставлення до школи (достатньо сформована внутрішня позиція школяра).

Початковий (8-5 балів) – у дитини наявний інтерес переважно до зовнішньої атрибутики шкільного життя (початкова стадія формування внутрішньої позиції школяра).

Низький (4-0 балів) – дитина зовсім не проявляє інтересу до школи (не сформована внутрішня позиція школяра).

Методика «Лінеограма»

Мета: виявити рівень розрізнення емоцій у дитини, наявність емоційного дискомфорту, окремі особистісні прояви.

Матеріал: чистий альбомний аркуш, набір різнокольорових олівців або фломастерів (обов'язково повинен бути простий або чорний олівець).

Інструкція: "Зараз я вам розповім казку, а ви її у себе намалюєте. Жила-була точка. Одного разу вона побігла по аркушу і залишила за собою слід – лінію. Точка ця була сумна і лінію залишила теж сумну. Візьміть будь-який олівець і намалюйте сумну лінію.

Інша точка була весела і залишила після себе веселу лінію (*кожну лінію педагог позначає значком*).

Третя точка була дуже тиха і лінію залишила теж тиху (при необхідності може вказати, що олівці можна міняти).

Четверта точка була дуже гучна і лінія теж гучна.

Наступна точка була дуже-дуже легка, а після неї була важка точка, яка залишила важкий слід. А найцікавіша точка була добра, і лінія її теж була добра. На жаль, була і зла точка, залишився після неї злий слід».

Оцінка – лінії можуть відрізнятися за кольором, формою, оригінальним елементам.

1 рівень – є оригінальні елементи, які виражають суть відмінностей, лінії різні за кольором, дитина змогла дати мінімальне пояснення (останнє необов'язково).

2 рівень – лінії різняться за кольором, товщині.

3 рівень – є відмінність або за кольором, або в характері ліній.

4 рівень – лінії не розрізняються. (Не розрізнення емоцій або стан глибокого дискомфорту.)

Методика «Сюжетні картинки»

Експериментатор пропонує дитині розкласти картинки на дві групи: у першій групі ті, на яких намальовані хороші вчинки, а в другій – погані.

Дитина має пояснити свій вибір давши моральну оцінку зображеним на рисунках вчинкам, це дозволить виявити її ставлення до моральних норм. Дана методика дає можливість оцінити адекватність емоційних реакцій дитини на моральні норми: прояв позитивної емоційної реакції (посмішка, схвалення) – на моральний вчинок і негативної (осуд, незадоволення, обурення) – на аморальний.

Обробка результатів:

0 балів – дитина розкладає картинки неправильно (в одній групі були картинки на яких зображенні як позитивні, так і негативні вчинки), емоційні реакції були неадекватні або взагалі відсутні.

1 бал – дитина правильно розклала картинки, але не змогла пояснити власні дії; простежуються неадекватні емоційні реакції.

2 бали – дитина обґрунтовує свої дії, коли розкладала картинки, при цьому групи розподілені правильно; емоційні реакції слабкі, але виражені адекватно.

3 бали – дитина правильно розподіляє картинки, обґрунтовує свій вибір (можливо, називає моральну норму); емоційні реакції виражаються адекватно, яскраво, спостерігається демонстрація в міміці, активній жестикуляції.

Методика «Яка це емоція?»

Дитині пропонують розглянути картинки і назвати емоцію яка на ній зображена, з переліку запропонованих варіантів відповіді.

Обробка результатів: за кожну правильну відповідь нараховують один бал.

0-3 б. – низький рівень;

4-7 б – середній рівень;

8-10 б – високий рівень.

Вивчення особливостей використання дітьми міміки і пантоміміки при демонстрації заданої емоції.

(Проводиться індивідуально)

Експериментатор пропонує дитині показати веселого, сумного, сердитого, переляканого, здивованого хлопчика (дівчинку). Кожний емоційний стан називають у міру виконання. Знаком «+» у відповідній графі таблиці позначають виразний засіб, що використовувала дитина при демонстрації заданої емоції.

ПІБ дитини	Веселий		Сумний		Сердитий		Зляканий		Здивований	
	М	П	М	П	М	П	М	П	М	П

М – міміка, П – пантоміміка (жести).

Вивчення виразності мови.

(Проводиться індивідуально)

Дитина повинна промовити речення «У мене є собака» радісно, сердито, сумно, здивовано, злякано. Знаком «+» у відповідній графі таблиці позначають адекватно передану емоцію.

ПІБ дитини	Веселий	Сердитий	Сумний	Здивований	Зляканий

Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей.

(Проводиться індивідуально, в двох серіях)

Перша серія. Експериментатор пропонує дитині відповісти на декілька запитань:

- Коли тобі буває цікаво?
- Коли людина дивується?
- Коли людина отримує задоволення?
- Коли тобі буває соромно?
- Коли тобі буває страшно?
- Коли людина злиться?
- Коли тобі буває радісно?
- Коли у людини горе?

Питання ставлять по-черзі, лише після того, як дитина відповіла на попереднє запитання. Відповіді заносяться в таблицю.

Друга серія. Експериментатор пропонує дитині відповісти на декілька запитань:

- Скажи будь ласка, як ти гадаєш, чому діти більше люблять книги де є картинки?
- Що станеться з людиною, якщо вона побачить на березі груші?
- Коли ти їси улюблену цукерку, що ти відчуваєш?
- Дівчинка почервоніла, коли їй зробили зауваження. Як ти думаєш, чому?

- Як ти гадаєш, коли за кішкою женеться собака, що відчуває у цей момент кішка?

- Як ти думаєш, що відчує собака, коли інша собака потягне у неї кістку?

- Що відчує хлопчик, якщо йому подарують комп'ютерну гру?

- Що відчує людина, якщо у неї пропаде улюблений пес?

Питання ставлять по-черзі, лише після того, як дитина відповіла на попереднє запитання. Відповіді заносяться в таблицю.

ПІБ дитини	Відповіді дитини